

SYSTEMIC INTERVENTION:

PHILOSOPHY, METHODOLOGY AND PRACTICE.

Contemporary systems thinking. Gerald Midgley 2000

Platformgroep Theorieontwikkeling Sociale Veranderkunde
Kring Andragologie 6 december 2021

Onderstaand is het eindverslag van de analyse en bespreking van de publicatie *Systemic Intervention* van Gerald Midgley (2000) in de Platformgroep van de Kring Andragologie van de Universiteit van Amsterdam. De deelnemers waren Dhian Sioe Lie, Wilfred Diekmann, Nelly Labrie, Jaap Iking, Gerard Donkers en Henk Geertsema. Marcel van Eck moest in verband met zijn werkzaamheden deze keer verstek laten gaan.

Het verslag bestaat uit letterlijke citaten van het op schrift gestelde commentaar van de groepsleden en van het uitgebreide verslag dat Nelly Labrie van de bespreking heeft gemaakt. De kernvragen van de Platformgroep vormen, zoals gebruikelijk bij alle boekbesprekingen, de kapstok van het verslag. De vragen verwijzen naar zeven onderwerpen aan de hand waarvan we de eigegeaardheid van het kennisgebied van sociale veranderkunde onderzoeken. De onderwerpen dienen te worden verstaan als een bepaalde *combinatie* van categorieën, een kapstok aan de hand waarvan de sociale veranderkunde in eerste instantie proberen te typeren. Publicaties die in positieve of juist in kritische zin sterk scoren op deze punten zouden we kunnen rekenen tot de *body of knowledge* van het kennisgebied. Welnu, wat zijn onze bevindingen ten aanzien van dit boek van Gerald Midgley?

De Platformgroep houdt zich aanbevolen voor commentaar van mensen die niet aan de discussie hebben deelgenomen. Stuur je schriftelijk commentaar naar gdonkers@telfort.nl

Algemene opmerkingen

Henk: De uitwerking die Gerard Donkers gaf van Midgley tegen de achtergrond van het zoekschema voor deze studiegroep, vind ik knap en, zoals gezegd, waar het de weergave van Midgley betreft zou ik niet weten wat ik daar op zou kunnen aanvullen.

Het boek van Midgley vind ik een prachtige bijdrage leveren aan de theorie van de sociale veranderkunde. Met name de volgende elementen vind ik daarin nieuw, dan wel goed bruikbaar uitgewerkt:

- de opvattingen over boundaries, boundary-judgements en boundary-critique vind ik een verrijking, in aansluiting van wat anderen, waaronder Gerard en ikzelf, daarover geschreven hebben;
- de opvattingen over theoretisch en methodologisch pluralisme, alsmede de creatieve, system-of-systems en multi-methodische benadering (de multi-layered intervention, p. 226), alsook de waardering en aanvaarding van intuïtie in het veranderingsproces (p.227 ev.);

- de creativiteit die uit bovenstaande naar voren komt om samen met betrokkenen zowel de onderwerpen te definiëren, als de interventies te kiezen (p. 229).

Reflectie op de aandachtspunten

1. Wetenschappelijke onderbouwing vanuit multidisciplinair perspectief

(1a) Onderbouwing vanuit wetenschappelijke theorievorming en onderzoek

Gaat het om een wetenschappelijke publicatie waarin de aangedragen theorie wordt onderbouwd met onderzoek?

Nelly: Midgley gaat uit van onderlinge samenhang, dan verstrengeling tussen filosofie, methodologie en praktijk (pag. 4).

Midgley stimuleert het filosofisch beargumenteren (voorbeeld: milieukundige Spash die de neutraliteit van de kosten-baten analyse ter discussie stelt). Filosofie kan bijdragen aan een nieuwe kijk op methodologie, methoden en praktijk. Oppervlakkige methoden die bruikbaar lijken kunnen potentiële gevaarlijke aannames verbergen die alleen naar boven kunnen komen door filosofische analyse.

Gerard: Onderbouwing van de benadering in het boek vindt in eerste instantie plaats vanuit de filosofie. *De filosofie is de kerndiscipline van een systemische interventietheorie.* Het alternatief voor het subject-object dualisme berust primair op filosofische overdenkingen. Filosofie wordt voorgesteld als een kerndiscipline van een systemische interventietheorie. In hoofdstuk 4 werkt Midgley dit verder uit.

Jaap: De uitwerking van Systemic Intervention is gebaseerd op een breed literatuuronderzoek naar onderbouwing en legitimatie van drie onderling samenhangende bouwstenen van interventiepraktijken. Midgley verwerkt daarbij een brede wetenschappelijke basis in zijn analyses en onderbouwing. De empirie van zijn 'opgebouwde' theorie wordt in deel 3 (practice) uitgewerkt. In de voorliggende hoofdstukken wordt regelmatig naar praktijk verwezen vanuit een wetenschappelijk beschrijvende positie.

Niet empirisch onderzocht, wel onderbouwd

Gerard: Ik lees nergens waar en in hoeverre dit alternatief ook is onderbouwd met empirisch onderzoek. Het is in die zin vooral een theoretische verhandeling, maar wel met een praktisch oogmerk.

Wilfred: Misschien bedoelt Dhian dat ook wel?

Dhian: Ik vraag me af: is dit boek nou wetenschap? Gerard, jij zegt eigenlijk van niet, terwijl Jaap zegt dat de onderbouwing in deel drie zit. Het heeft mij geleerd dat de verhouding tussen praktijk en theorie eigenlijk niet op te lossen is zonder methodologie. De methodologie is de visie over methodes in de relatie tot de praktijk en tot de wetenschap.

Gerard: Ik herken dit niet, waar beweer ik dat?

Dhian: Onder 1a: "...ik lees nergens waar en in hoeverre dit is onderbouwd met empirisch onderzoek". Het is een hele filosofie. Een heel verhaal, maar de adstruering ervan is partieel, alleen maar op zijn community approach geënt. En vervolgens zegt hij: Ik ben ervan overtuigd, dat dit ook op andere gebieden zo is, maar hij heeft het niet onderzocht.

Wilfred: Wat vaak kenmerkend is voor wetenschapsbeoefening is, dat men zichzelf de vraag stelt: Wat zijn kentheoretische en filosofische uitgangspunten van wat ik aan het doen ben? Maar ook daar zit een bepaalde methodologie en opvatting van de werkelijkheid achter, maar ze benoemen hem vaak niet.

Gerard: Ik begrijp nog steeds niet dat ik beweer dat het niet wetenschappelijk is.

Nelly: Je beweert alleen dat er geen empirisch onderzoek aan ten grondslag ligt.

Gerard: Naar praktijken kun je de vraag stellen of die ook empirisch onderzocht zijn. Dat is inderdaad het enige dat ik zeg.

Dhian: Het is dus een theoretische visie, maar daarmee is het toch nog niet onderzocht?

Nelly: Maar wel onderbouwd.

Henk: We komen terug op onze discussie over wat wetenschap is. Er zijn verschillende opvattingen over wetenschap en wetenschappelijk proces.

Dhian: Ik zit echt met die vraag.

Nelly: Maar het is toch wetenschappelijk onderbouwd, maar niet empirisch onderzocht.

Jaap: Midgley maakt gebruik van wetenschappelijke theorieën die binnen de wetenschappelijke wereld gevalideerd zijn als wetenschappelijk waardevol.

Dhian: Maar zijn bouwwerk an sich is toch niet onderzocht?

Nelly: Niet *empirisch* onderzocht.

Jaap: Dit is wel een hele mooie discussie, als we die drie werelden van Midgley daarop loslaten. Het begint gewoon met ons eigen filosofisch gedachtengoed over wat wetenschap is (zie onderwerp 4b).

(1b) Wetenschappelijkheid als criterium

Is een en ander naar normen van wetenschappelijkheid zoals die gelden voor een sociale veranderwetenschap uitgewerkt en wordt de wetenschappelijkheid in de publicatie overwogen en verantwoord?

Nelly: Midgley bestudeert op theoretisch wijze het handelen in de zin van 'interveniëren'. Interviëren is een doelgerichte actie om een verandering te bewerkstelligen. Observatie en interventie zijn twee elkaar bestrijdende wetenschappelijke kampen. Midgley stelt dat zelfs zuivere wetenschap interventioneel is in die zin dat dit gebeurt met het doel om kennis te produceren die op zijn beurt weer invloed zal hebben op het wetenschappelijk debat. Observatie is nooit 'puur'. Daar ligt altijd een *interpretatie* in besloten. Wetenschap vraagt dus ook om communicatie over de wetenschappelijkheid van de observatie. Daarmee ligt mijns inziens handelingsonderzoek besloten in de theorie van Midgley: Het Boundary-concept. Het onderkennen of onderzoeken van de subjectiviteit, de subjectieve keuzes en begrenzing. Een belangrijke conclusie is, dat al onze uitspraken grensoordelen bevatten. Menselijke kennis maakt gebruik van een linguïstisch systeem, waarmee mensen *elkaars betekenis kunnen veranderen*, een emergente eigenschap (83). Mensen kunnen ook grensoordelen vellen over de omvang en de aard van het kennis genererend systeem waarmee de wereld wordt gezien en morele oordelen. Taal drukt ook waarden uit.

Wetenschap als een intersubjectief constructieproces

Gerard: Wat is *wetenschap*, zo vraagt Midgley zich af. In de dominante opvatting van wetenschap is er pas sprake van wetenschap als de kennisproductie in hoge mate is gebaseerd op onafhankelijke observaties. Belangrijk in deze wetenschapsopvatting (zie ook punt 4b) is de noodzaak tot het voorkómen van interventie. De onderzoeker, het

handelingssubject, mag het geobserveerde immers niet beïnvloeden. Deze 'niet-interventionele' positie is volgens Midgley nog steeds dominant in het technologisch denken, ook al vinden veel schrijvers dat wetenschap praktijkgericht moet zijn. Volgens Kurt Lewin brengt het dualisme tussen object en subject een onoverbrugbare scheiding teweeg tussen wetenschap en sociale praktijk (pag. 117).

Observatie zien als een speciaal soort van interventie, zoals Midgley doet, heeft diepgaande consequenties voor het begrijpen van de relatie tussen 'wetenschap' en praktijk (pag. 115). Wetenschap is dan zelf ook een bepaalde interventiepraktijk van actoren met eigen doelen, hetgeen vraagt om *handelingsonderzoek*. Kurt Lewin heeft deze term als eerste geïntroduceerd. Hij stelde dat de wetenschap ook *ten dienste van* interventie kan en moet staan. In Lewin's visie blijft er evenwel een tegenstelling bestaan tussen observatie en observeren als vorm van interveniëren. Midgley gaat een stap verder dan Lewin en stelt er geen kennis bestaat zonder de aanwezigheid van een kennis genererend systeem (pag. 123). De wetenschap vraagt dan ook altijd om zelfreflectief handelingsonderzoek.

Bovendien zijn ook niet-professionals 'interventionisten' (zie punt 2) en kunnen in een *coöperatief onderzoek* als mede-onderzoekers worden aangemerkt. Deze keuze zelf is al een interventie (zie punt 2). Wetenschap is dus niet alleen het geheel aan observaties (als resultaat), maar ook een *constructieproces*. De observatie is het resultaat van observeren, van handelen met een bepaald doel (referentiewaarde) om tot de 'observatie' te komen. Een referentiewaarde daarbij kan zijn dat je bijvoorbeeld je eigen waardeoordeel zoveel mogelijk probeert uit te sluiten (pag. 125). 'Observatie' is nooit 'puur', onafhankelijk van het subject. Daar ligt altijd ook een eigen beïnvloeding in besloten welke vraagt om zelfreflectie.

Wetenschappelijke criteria van een interventiegerichte theorie

Gerard: De criteria van wetenschappelijkheid met betrekking tot deze *interventiegerichte* systeemtheorie zijn procesfilosofisch van aard. Ze zijn niet zozeer gericht op objectieve waarheid, valide observaties en voorspelbaarheid, maar op betrouwbare intersubjectieve constructies van de werkelijkheid die de toets van de grenskritiek, ook in normatieve zin, kunnen doorstaan. Elke theorie en elke methodiek bevat (expliciet of impliciet) een eigen oordeel over grenzen van de analyse die in het wetenschappelijk theorievormingsproces met elkaar moeten worden verkend. Daarbij is ook een filosofische oriëntatie van belang. Alle stakeholders moeten in dit samenwerkingsproces worden betrokken.

Wetenschappelijkheid als criterium

Wilfred: Ook in mijn werk heb ik ervaren op hogescholen: We hebben diverse wetenschappen, maar we definiëren wetenschap toch vooral aan wat er aan de universiteiten gebeurt. Terwijl we behoefte hebben aan kennis. Het soort kennis dat wij zoeken valt niet samen met het soort kennis dat universiteiten zoeken. Wat de universiteiten zoeken benoemen we als wetenschap en wat daarbuiten gebeurt vaak niet. Daarom houd ik van het woord 'kennisontwikkeling', want ik vind dat je vaak in nodeloos ingewikkelde discussies terecht komt als je het hebt over de vraag "Is het wetenschappelijk of niet?"

Gerard: Ik heb de indruk dat het een en/verhaal is. Empirisch onderzoek is een gedeelte in het proces van het met elkaar construeren van wetenschappelijke kennis. Voor mij is empirisch onderzoek 'een schakel'. Ik vind de schakel die hij kiest om vanuit filosofisch oogpunt hiernaar te kijken zeer zinvol. Ik doe geen uitspraak dat dit niet wetenschappelijk is,

alleen in een proces van ontwikkelen zou het goed zijn om er empirisch onderzoek naar te doen en daarmee verder te gaan.

(1c) Multidisciplinaire perspectiefwisseling

Is er in de theorievorming en in het empirisch onderzoeksmateriaal waarnaar wordt verwezen, sprake van multidisciplinaire perspectiefwisseling?

Procesfilosofie

Nelly: Midgley kiest voor veelvoudigheid/pluraliteit van theorieën en vindt dit voor interventiedenken essentieel: procesfilosofie, waarbij het gaat om het *maken van grensoordelen*. *Boundary Critique* is het methodologisch kernidee van het Kritisch (emancipatorisch) Systeemdenken (Ulrich). Andere discipline is Antropologie (Douglas).

Interdisciplinaire en situationele perspectiefwisseling

Jaap: Midgley verwerkt een brede wetenschappelijke basis in zijn analyses en onderbouwing waarbij zeker sprake van interdisciplinaire perspectiefwisseling. In elk onderdeel verwerkt hij bestaande wetenschappers en theorieën en brengt deze met elkaar in verband. Vanuit deze brede theoretische analyses komt hij tot zijn eigen construct van systemische interventiekunde. Centrale lijn in de uitwerking van systemic intervention is de onderliggende assumptie dat interventie-praktijken 'per definitie' complex zijn en je die complexiteit alleen vanuit een interdisciplinair en situationeel wisselend perspectief kunt duiden. Midgley betoogt dat eerdere theorieën in dat opzicht tekortschieten en zich te enkelvoudig ten opzichte van die interventiepraktijken verhouden.

Multidisciplinaire perspectiefwisseling

Gerard: In de filosofie van Midgley is er uitdrukkelijk ruimte voor multidisciplinaire perspectiefwisseling. Verschillende theorieën veronderstellen in hun analyse immers verschillende grenzen die, als ze bij elkaar worden gelegd, dichter de werkelijkheid zullen benaderen dan een mono-theoretische positie. Procesfilosofie geeft ruimte voor een theoretisch pluralisme en een brede visie op waarheid, werkelijkheid en methodologie (zie punt 4). Het wil putten uit de volle verzameling van theorieën die allemaal hun eigen grens-nut kennen, al naar gelang de doeleinden van de interventie. Kennis ziet Midgley als gerelateerd aan de doeleinden van de veranderkundigen. In dit pluralisme is dan ook geen plaats voor *universele* maatstaven inzake de keuze van veranderkundigen. Zodra iemand op een metaniveau gaat zitten en een verscheidenheid aan theorieën gaat classificeren, wordt duidelijk dat deze classificatie weer een nieuwe theoretische positie weerspiegelt. Alle meta-theorieën zijn in dat opzicht verdacht; ze staan op hetzelfde niveau als de theorieën die ze indelen.

Vanuit een breed perspectief kiezen tussen theorieën

Gerard: Veranderkundigen maken keuzes te midden van een verscheidenheid aan opties. In zijn grenskritiek-theorie stelt Midgley tegenstellingen in gehanteerde grenzen kunnen worden opgelost door ze in een *breder perspectief* te plaatsen en de ruimte tussen het smalle en brede perspectief in het centrum van de aandacht te zetten. Bijvoorbeeld: een bedrijf beperkt zijn verantwoordelijkheid ten aanzien van werkloosheid en legt die verantwoordelijkheid bij de werknemers (smalle visie). Als iedereen dit zou doen (universaliteitsbeginsel), dan zouden de werklozen in de samenleving aan hun lot worden

overgelaten en niet als gelijke burgers worden behandeld, zoals de bredere liberale visie op burgerschap wil; ze zouden worden gemarginaliseerd. Met een bredere visie – dat wil zeggen met verschillende theoretische en methodologische perspectieven – kom je verder dan door te streven naar één beperkte metatheorie, bijvoorbeeld een sociologische overalltheorie over marginalisering (pag. 147). Een variëteit aan perspectieven geeft meer inzicht.

Zinvolheid van het ontwikkelen van een ‘body of knowledge’

Gerard: De keuze voor theoretisch pluralisme strookt niet met de opvatting om een ‘body of knowledge’ te willen ontwikkelen waarmee we steeds dichterbij de ‘waarheid’ van de werkelijkheid komen. Deze stellingname geldt ook voor de systemische interventie. Als alle zaken onderling met elkaar zijn verbonden, dan is geen enkele theoretische kennis in staat om de werkelijkheid als geheel accuraat weer te geven (pag. 160). We kunnen wel zeggen dat de body of knowledge groeit en dat deze kennis nuttig is, maar zonder aan te nemen dat ze waar of nuttig is in een of andere absolute zin. Wat vandaag waar is, kan morgen of in een andere context een mythe blijken te zijn (pag. 160).

2. Interventiegericht ingaan op hedendaags maatschappelijk vraagstuk

(2a) Probleemstelling van het boek

Is er in de publicatie sprake van een heldere probleemstelling en heeft deze probleemstelling betrekking op een belangrijk hedendaags maatschappelijk vraagstuk?

Mechanistisch denken als maatschappelijk vraagstuk

Gerard: De probleemstelling van Midgley heeft betrekking op systemisch interventiedenken. Hij sluit aan bij een belangrijke ontwikkeling in het Westerse denken van de 20^e eeuw, waarin het mechanistisch denken met de machine als metafoor onder kritiek is gesteld. Mechanistisch denken is de opvatting dat alles kan worden geobserveerd en beschreven alsof het een machine is, een voorspelbaar, functioneel, inherent te begrijpen object dat vanuit een zekere afstand door een onafhankelijk subject kan worden onderzocht (pag. 2). Nadruk ligt op objectieve waarneming die niet als een normatieve interventiepraktijk wordt herkend, voorspelbaarheid en controle. We zien dat denken ook nog steeds terug bij veel systeemdenkers. Gevolg is dat maatschappelijke problemen niet integraal, in hun onderlinge samenhang, worden aangepakt, dat normatieve kwesties rond nieuwe technologieën onvoldoende aandacht krijgen, evenals problemen van sociale uitsluiting en marginalisering.

Een probleemstelling op metaniveau van reflectie

Jaap: Om verantwoord te kunnen reageren (interveniëren) op maatschappelijke vraagstukken zal een systemische, multimethodische en interdisciplinaire benadering noodzakelijk zijn, is de centrale boodschap van het boek van Midgley. Theoretisch pluralisme, brengt hij in dit verband ook over het voetlicht. Midgley overstijgt de dagelijkse praktijk van een maatschappelijk vraagstuk of interventiepraktijk. Zijn probleemstelling ligt niet zozeer in het operationele vlak van interventies maar meer op meta-niveau van een kritische beschouwing van die bestaande benaderingen, perspectieven en grenzen stellende dialoog (als die er al is). In de uitwerking van de verschillende onderdelen wordt het actorperspectief telkens uitgebreid meegenomen/uitgewerkt en verbreed naar het proces dat tussen actoren plaatsvindt op niveau van handelen, betekenisgeven en identiteit.

Taal/linguïstiek speelt daarin een belangrijke rol in de transfer van informatie/kennis/inzicht/positie.

(2b) Interventiegericht systeemdenken

Is er in de oriëntatie op de probleemstelling sprake van een systemisch denken dat wordt verbonden met een actorenperspectief op veranderen?

Directe verbinding tussen een breed systeemdenken en interventiedenken

Nelly: Midgley bestrijdt het mechanistisch en reductionistisch denken van traditionele systeemdenkers, de reductie tot objectiviteit, causaliteit en voorspelbaarheid.

In hoofdstuk 2 (pag.5) richt Midgley zich op "interventiedenken": Popper, Kelly en Habermas. Midgley pleit in feite voor 'en-en-denken' waarbij filosofie een rol heeft in de onderbouwing van interventiepraktijk.

Popper: wetenschap is gescheiden van ethiek en subjectiviteit.

Kelly: Individualistisch, er is geen externe realiteit, maar persoonlijk construct c.q. activiteit (achteraf de overwegingen -wiskundig- onderzoeken).

Habermas: drie onderling sterk verbonden "werelden": (1) de externe echte wereld (2) de sociale wereld en (3) de innerlijke wereld. Verbonden met communicatieve actie: "ideale speech situaties".

Midgley kiest voor veelvoudigheid/pluraliteit van theorieën en vindt dit voor interventiedenken essentieel. Van 'theorie over alles' naar 'pluralistische theorie'.

Gerard: Zoals de titel van het boek al aangeeft, wordt systeemdenken en interventiedenken vanuit een actorenperspectief hier direct met elkaar verbonden. Deze koppeling is bepaald niet zo vanzelfsprekend. In punt 4^e zal worden beargumenteerd hoezeer veel hedendaagse systeemtheorieën en actorenperspectief loskoppelen van het systeem als object in een soort van dualistisch denken en daarmee mechanistisch en reductionistisch zijn. Vanuit systemisch denken moet echter, aldus Midgley het mechanistisch denken met de machine als metafoor juist onder kritiek worden gesteld.

Interventie omschrijft Midgley als een doelgerichte actie door een agent om een verandering te bewerkstelligen (pag. 1). Wie die 'agent' is, dient telkens nader te worden gespecificeerd. Midgley verwijst naar de quantumtheorie die heeft verhelderd dat er een nauwe relatie bestaat tussen het geobserveerde (als resultaat) en de methode van observeren (proces). In de biologie is het idee naar voren gekomen, dat levende organismen samen actief hun wereld construeren, hetgeen betekent dat organismen onvermijdelijk zelf deel zijn van wat zij observeren. Hun observeren is niet gescheiden van hun observatie (pag. 3). En in de psychologie is beargumenteerd dat veel van wat mensen aannemen relevant is binnen hun sociale context.

Observeren als praktijk van interveniëren

Gerard: Kortom, de traditionele scheiding tussen de observator en wat hij observeert is niet langer houdbaar (pag. 3). Er bestaat geen onafhankelijke observatie. Observeren is een normatief geladen praktijk van interveniëren (pag. 5). Hiermee wordt de traditionele pijler van de wetenschap ondermijnd, waar het gaat om de mogelijkheid van onafhankelijke waarneming. De wetenschap is ooit ontstaan uit de mogelijkheid van het objectief observeren. Het is echter alleen mogelijk zonder oordeel te observeren als het object totaal losstaat van de observant. Waardeoordelen geven evenwel richting aan wat de

wetenschapper ziet en ervaart. 'Interventie' wordt dus niet begrepen als het tegenovergestelde van waarneming, maar waarneming wordt herkend als een interventiepraktijk die net zo waardevol is als andere interventies.

Interventiedenken vraagt om het 'opheffen' van dualistisch denken

Gerard: De koppeling tussen systemisch- en actordenken verwijst direct naar de eeuwenoude discussie over de relatie tussen object en subject. Het roept de vraag op naar hoe we het dualistisch denken kunnen 'opheffen' in een verbindende benadering. Midgley ziet in de drie grote filosofische paradigma's – de drie werelden van realisme, idealisme en sociaal-constructionisme – de mogelijkheid tot verbinding:

- van denken in termen van waarheid (objectieve buitenwereld);
- van denken in termen van subjectief begrip (interne wereld in het individu);
- van denken in termen van intersubjectieve moraliteit (normatieve sociale wereld).

In punt 4 zullen we deze drie systeemtheoretische veranderbenaderingen verder uitwerken. Voor het interventiedenken is deze pluraliteit (veelvoudigheid) van theorieën, volgens Midgley, essentieel. Alle drie deze paradigma's zijn verenigbaar met de procesfilosofie, maar de procesfilosofie ondermijnt elke dogmatische houding in deze. (Dit is ook het standpunt dat ik overigens inneem in mijn boek over de veranderkundige modellen).

Interventie als een reflectie op grenzen

Gerard: Midgley komt tot zijn procesfilosofie vanuit de vraag naar de oorspronkelijke bron van kennis. Dat is de mens (als een van de gewaarwordende wezens op de wereld). Hij is de oorspronkelijke ontwerper en gebruiker van alle kennis. Dat kennisgenererend systeem moet worden verbonden met de drie genoemde werelden. De vraag wordt dan, hoe de mens als kennisgenererend systeem die kennisinhouden tot stand brengt. In de procesfilosofie wordt de aandacht dus verlegd van de inhoud naar een reflectie op het proces van kennisproductie en kennisconsumptie en wordt het stellen van grensoordelen het belangrijkste kenmerk van dit proces. Die grensoordelen hebben dan niet alleen betrekking op de inhoud (de context), maar ook op de mens als subject (wat van de persoon zelf en wie van de mensen worden ingesloten en wie of wat worden buitengesloten). Dit ligt inhoudelijk dus niet van tevoren vast (pag. 79).

Interventie als doelgerichte actie van professionals en niet-professionals.

Gerard: Het begrip 'interventie' geldt dus niet alleen voor wetenschappers en professionals, maar voor alle stakeholders die daarmee kunnen worden opgevat als mede-onderzoekers en mede-veranderaars (zie punt 1b). Midgley spreekt bij 'interventie' dan ook van 'doelgerichte' in plaats van 'geplande' verandering (pag. 122). Door ook bij niet-professionals te spreken van 'interventie', maakt men het dialogisch proces en de betekenis daarvan in de samenwerking zichtbaar. Zo worden machtsprocessen in een verandertraject zichtbaar.

Risico van ontkoppeling subject-object, inhoud-proces et cetera

Henk: Een eerste kwestie betreft de vraag of het risico van dualisme subject-object, realisme-constructivisme etc. wel wordt voorkomen door dit te vervangen door de samenhang (!) tussen inhoud en proces met behulp van het grens-begrip. Immers, het grens-begrip gaat vergelijkbaar op voor de vraag waar het subject begint en eindigt en vice versa waar het object eindigt en begint. Dachten we vroeger dat de huid de grens van het menselijk subject was, later ontdekten we dat we omgeven zijn door een mantel van

bacteriën en dat er ergens ‘onder/in’ onszelf ook nog invloed kan zijn van quantum-toestanden die tegelijkertijd meerdere posities kunnen innemen. De begrensde van het menselijk subject blijkt afhankelijk van het niveau van waarnemen en wat tijdens de waarneming wel niet wordt meegenomen. Daar ditzelfde geldt voor de samenhang tussen inhoud en proces, lijkt het grens-begrip weliswaar een prima hanteerbaar en relatief nieuw begrip, maar tegelijkertijd ook geldig voor klassieke tegenstellingen. Midgley zelf erkent dat ook (pag. 150). Nu is een van de belangrijke vraagstukken in het grens-begrip de kwestie van losmaking/ontkoppeling van bij elkaar behorende elementen (subject los van object en vice versa realiteit los van ideaal en vice versa et cetera).

Maar in onze actualiteit zien we dat dit ook geldt voor het samenhangende paar inhoud-proces. We zien dat in de eenzijdige neiging tot protocolleren¹ van processen, waardoor de waarden en inhouden waarmee die processen verbonden zijn buiten beeld raken. (Zie de zorgen over de protocollering van de zorg en de zorguitkeringen, het functioneren van de dienst toeslagen van de belastingdienst, de vraagstukken over etnisch profileren van de marechaussee en opsporingsdiensten etc.). Anderzijds zouden de zorgen van mensen die zich niet laten vaccineren voor een deel gerangschikt kunnen worden onder de loskoppeling van de inhoud (bijvoorbeeld welke kwaliteitscriteria zijn gehanteerd bij de vaccin-ontwikkeling, welke effecten op lange termijn moeten verwacht worden, welke effecten hebben vaccins op mijn ongebooren kind etc.) van de proceskant (kennis om deze vragen te beantwoorden vereist een uitgebreide studie chemie en virologie, waardoor de vragen niet gemakkelijk te beantwoorden zijn). Maar als dan geldt dat ook inhoud en proces van elkaar te scheiden zijn, dan wordt ontkoppeling niet zozeer tegengegaan door de nieuwe invalshoek inhoud-proces-in-samenhang, maar door steeds het risico van ontkoppeling aan de orde te stellen.

Grenskritiek bij koppeling en ontkoppeling

Henk: Het lijkt me dat deze aandacht voor de risico's van ontkoppeling ook beter aansluit bij de centrale gedachte van het boek, namelijk dat we a) meerdere onderscheidingen kunnen maken en soms moeten maken (boundaries), maar b) dat we steeds als uitgangspunt een systemische opvatting over de samenhang tussen verschillende elementen, hiërarchische niveaus, modaliteitindelingen, dynamieken en emergenties, en dit alles vanuit verschillende actorperspectieven, moeten hanteren: de creative systems methodology. Het ontkoppelingsvraagstuk wordt dan een breder vraagstuk dan alleen tussen subject en object, maar een vraagstuk dat steeds aan de orde is, daar het ten diepste gaat over de vraag waar de grenzen gelegd worden. En als deze interpretatie toelaatbaar is, dan hoeven we ook niet meer bang te zijn voor iets als ‘objectiveren’ of ‘diagnostiek’, daar dan na de vraag van de objectivering vervolgens de vraag naar de subjectivering en de vraag naar het subjectieve in de objectivering en v.v. het objectieve in de subjectivering aan de orde is. Midgley zelf lijkt me in deze richting ook te gaan door enerzijds de relativering van de onderscheidingen subject-object, realisme-constructivisme, idealisme-materialisme en zelfs diagnostiek-interventie (pag. 87, 92), anderzijds door tamelijk onproblematisch te spreken over de ‘intervener’ en ‘interventionist’ (pag. 229, 241).

¹ Mijn Word-autocorrectie stelt voor ‘protocolleren’. Ik kies voor ‘protocolleren’, omdat het juist de eenzijdige nadruk op het hanteren van een protocol is, dat zorgen baart. Het protocol op zich is niet zorgwekkend, maar het onjuist, eenzijdig gebruik er van.

Wie bepaalt de grens

Henk: Wie haalt de 'intervener' binnen of namens wie gaat de 'intervener' interveniëren en mogen mensen een 'intervener' weigeren als ze geen zin hebben in een interventie of wordt dan zo'n weigering al als een effect van een interventie gezien (wat het in formele zin natuurlijk wel is) en indien dat laatste, komen we dan niet in een soort oneindige recursie terecht: een geweigerde interventie is een interventie, en is een niet-aangeboden interventie dan eveneens een interventie, waardoor nooit helder is wat wel en niet een interventie is. Het roept de vraag op of Midgley zelf toch ook niet loskomt van de mogelijkheid van een positie buiten het systeem? (pag. 228, 229 ev.) en daarmee de vraag naar de macht onvoldoende beantwoord laat door haar beantwoording aan de lokaliteit over te laten (pag. 168).

Spanningsveld tussen handelen en interveniëren

Dhian: Mijn vraag is of de vertaling van jou Gerard wel goed is: 'Systemische interventie' moet in het Nederlands volgens mij 'systemisch handelen zijn' en niet 'systeeminterventie'. Het systemisch handelen sluit veel meer aan bij wat Midgley zelf definieert als verandering en sluit meer aan bij waar sociale verandering over zou moeten gaan. Niet alleen over het handelen van een semiautonome professional, alsof die onafhankelijk buiten het systeem zou staan, als dat al kan.

Gerard: Het gaat naar mijn idee over koppeling tussen actor en systeem, hoe je dat uitwerkt. Daar heb ik, ook naar aanleiding wat Henk daarover zegt, mijn vraagtekens bij gezet.

Dhian: Ik was aan het begin in verwarring. Tot slot adresseer je ook wat de positie van de 'agent' is. Mijn oplossing is simpelweg dat je in de sociale verandering moet differentiëren naar positie. Je moet drie of vier onderscheiden maken: de burger, de belanghebbende, de machtsdrager en de externe facilitator. Dat zijn verschillende wetmatigheden. Daarmee pak je de macht en het aardige is dat je daarmee ook de grenskritiek kunt benoemen van machthebbers.

Jaap: Maar daarmee definieer je de 'machthebber' ook in een bepaalde positie.

Dhian: Ze hebben een positie die door gemeenschap is gelegitimeerd als dat is jouw rol.

Nelly: Of niet...

Jaap: Ik vind dat we 'macht' veel meer als een holistisch begrip moeten gaan duiden, want macht heb je niet, maar is iets wat ontstaat en gegeven wordt.

Dhian: Dit was mijn associatie om uit dat spanningsveld te komen tussen handelen en interveniëren. Elke burger handelt, maar de machtsdrager intervenueert en een externe facilitator intervenueert ook.

Gerard: Het zijn allemaal verschillende betekenissen die wij aan het begrip 'interveniëren' hebben gegeven, tot nu toe vanuit de verschillende publicaties die we hebben besproken. Ik denk, wat jij zegt, dat 'handelen' nog wel het beste in een breed perspectief past. Het is de vraag steeds hoe je het moet omschrijven en hoe beschrijf je het begrip 'veranderen'? Dat we de actor als een handelend wezen opvatten, dat geldt ook voor machthebbers. Dat geldt voor iedereen in welke positie dan ook. In die positie ben je ook actor. Je kunt ook als machthebber heel verschillende waarden erop nahouden. Je kunt een hele goede machthebber of leidinggevende zijn of een heel destructieve.

De altijd aanwezige spanningsrelatie tussen actor en systeem

Gerard: Midgley vertrekt vanuit het begrip 'systeem'. Hij is een systeemdenker. Door een 'systeem' worden actoren in haar grenzen meegetrokken. Als je al een positie in het systeem

hebt, dan *word jij* door die grenzen van jouw positie en de belangen daarin meegetrokken. Maar een 'worden' is geen *actief* handelen. Midgley stelt zich in dat opzicht buiten het subject en object van interventie op. Dat is naar mijn idee onmogelijk. Er is altijd iemand die de activiteit van het grenzenstellen zelf, ook uitvoert. Wie is bij machte om wijzigingen in dat systeem aan te brengen? Ik denk dat je zelfregulering (zie onderwerp 6c, gd) moet definiëren als een spanningsverhouding tussen de beide perspectieven. De actor handelt altijd *in afstemming* op het systeem. Hij blijft altijd in dat systeem gepositioneerd als een actieve agent die op basis van bepaalde waarden dat systeem ook kan wijzigen. Die spanning tussen actor en systeem blijft erin.

Henk: Ik vind dit belangrijk, want ik herken dat uit mijn werk als directeur op sociale opleidingen, dat je ook meegenomen wordt in het systeem en dat je keuzemogelijkheden daardoor in eerste instantie beperkt dreigen te worden en dat je je tegelijkertijd meer bewust wordt dat er meer mogelijkheden zijn dan de vormgeving van het systeem waarin je meegezogen wordt, je opnieuw voor een vraagstuk komt te staan en dat is het vraagstuk: Ga ik het tot een geïnternaliseerd probleem maken, waardoor ik eronder lijd, dan wel hoe kan ik het tot een meer gedeeld probleem maken, waardoor we tot een herdefiniëring van het systeem kunnen komen. Ook als het gaat om een interventionist, is deze per definitie onderdeel van het systeem en ervaart precies diezelfde spanning in zichzelf en herken het van toen ik hulpverlener als vraagstuk: wat ga ik aan de orde stellen, ga ik de zaak opengooien/ ga ik het niet open gooien, wat is dan opengooien en wat zijn mijn mogelijkheden en onmogelijkheden enz. Hetzelfde had ik ook toen ik kerkelijke begeleiding deed, ik had hetzelfde vraagstuk.

Dhian: Heb ik het goed begrepen dat Midgley zegt: In een bepaalde context bepaal je de grenzen van het systeem waar je op dat moment mee werkt?

Wilfred: Volgens mij zegt Midgley dat wat jij doet, Henk, is niet dat je twee perspectieven tegelijk pakt, want je hebt het perspectief vanuit 'ik ben nu actor' en 'ik ben onderdeel van het systeem met andere actoren'. Je bent constant bezig van perspectief te wisselen. Op het ene moment heb je het perspectief van het systeem en het andere moment stel je de vraag: wat kan ik eraan doen? Volgens mij zegt de theorie van Midgley dat je de grens van het systeem waarnaar je kijkt wisselt: groter systeem, kleiner systeem, namelijk ikzelf.

Nelly: En daar ook vragen bij stelt en expliciteert.

Gerard: En dat vraagt dus altijd om een actor, een subject dat ook een eigen waarde erop na houdt, relatief los van 'het systeem' als object.

Wilfred: Dat klopt. Maar alleen op het moment dat jij zegt: Ik ben nu de actor en dus het subject. Op het moment dat je het andere perspectief kiest van het grotere systeem, dan ben je eigenlijk een onderdeel van het systeem en geen subject meer.

Henk: Dat is precies de vraag. Op het moment dat je onderdeel van het systeem bent, dat je dan geen actor meer bent. Of dat je een actor bent met andere mogelijkheden.

Nelly: Nee, het is en/en. "Het systeem in de actor en de actor in het systeem".

Gerard: Het gaat naar mijn idee steeds over de vraag in hoeverre je steeds als handelingssubject, ook als collectief handelingssubject, de afstemming op het systeem houdt. Op die focus is het inderdaad een en/en verhaal. De kern heeft naar mijn idee te maken met hoe wij steeds afstemmen. Zelfsturing bestaat niet in de pure vorm van autonomie. Autonomie is altijd in afstemming of in verbondenheid met de omgeving, de context, de aanwezige mogelijkheden en beperkingen. Ik vraag me af of Midgley die twee dingen altijd consequent bij elkaar houdt. Naar mijn idee zou hij dat helderder moeten benoemen.

Het begrip 'systeem'

Henk: Als we het hebben over systeem zou ik voorstellen om nog een keer te kijken wat wij onder systeem verstaan: een level-systeem (individu, relatie, groep) en ook op modaliteiten (waarden, politiek, discretionaire ruimte, juridische modaliteit). Dat zijn twee verschillende inhoudelijke opvattingen van het begrip systeem. Ik pleit ervoor om dat als een van de reflectiemomenten op gaat worden. In dit boek bespreken we een bepaalde invulling van het begrip 'systeem'. Er zijn ook andere invullingen van dit begrip, bijvoorbeeld Habermas gebruikt het in de tegenstelling tot leefwereld, sociologen als Parsons en Merton hebben een wat statisch aandoende opvatting over de samenleving als sociaal systeem. Er zijn economische systemen, zoals kapitalisme en marxisme. Er zijn boekhoudsystemen, waterleidingsystemen, rioleringsystemen en feedbacksystemen. Er zijn systemen in organisaties, maar ook tekensystemen in de taal. En er zijn nog veel meer terreinen waarin we spreken over systemen. Als we in de Platformgroep de mogelijkheid hebben om nog een agendapunt toe te voegen, dan zou het misschien te overwegen zijn om eens iemand te vragen een semantische kaart te maken van het begrip systeem, de diverse invullingen van het begrip en de onderscheiden uitgebreidheid van die verschillende invullingen. Studenten kan dit naar mijn idee helpen.

Systeembegrip gezien als een hypothese van samenhang

Gerard: Henk, je roept daarmee de vraag op die Leydesdorff (2003) zich stelt, die tot de conclusie komt dat het hele systeembegrip uiteindelijk een hypothetisch begrip is. Ik vind zelfregulering ook een hypothetisch systeem. (Instemming van anderen)

Jaap: Of het boundary maakt, of wat dan ook.

Henk: Dan hebben we wel een definitie staan die je steeds moet operationaliseren en moet verhelderen hoe je hem operationaliseert.

Gerard: Ik vind dat Leydesdorff daarmee een enorme ruimte geeft. Want als je systeem als een hypothese van samenhang verstaat, dan kan dat allerlei verschillende vormen krijgen. Dat moet je dan inderdaad expliciteren.

(2c) Wat wordt verstaan onder 'veranderen'?

Wordt het begrip 'veranderen' in sociaal constructieve zin zowel toegepast op omgevingsverandering als op zelfverandering van de betrokken actoren, dat wil zeggen op het beïnvloeden van eigen waarnemingen, gedachten, ervaringen en gedrag?

Veranderen als afstemming tussen filosofie, methodologie en praktijk

Jaap: Het begrip 'veranderen' vanuit systemic intervention wordt in het boek beschouwd als een voortdurende afstemming van 1) dialoog van betekenisgeving (filosofie), 2) strategie en werkwijze (methodologie) en 3) ervaringen (praktijk). Binnen dat complex geheel verwordt elke waarneming, standpunt en positie een reductie van de werkelijkheid.

Veranderen is zelfreflectie in relatie tot de systemische context

Gerard: Systemische interventie omschrijft Midgley (pag. 129) als: Doelgerichte actie door een agent om verandering te creëren in relatie tot reflectie op systemische grenzen (waar leg je de grens als alles met alles systemisch is verbonden). Systemisch interveniëren verstaat hij dus in sociaal constructionistische zin als een zelfreflectief proces in relatie tot de systemische context. Zowel cliënten/burgers als professionals worden in constructionistische

zin begrepen als zelfsturende, in principe interventiegerichte morele actoren die zichzelf en hun omgeving, alleen al in hun waarnemingen, actief in een bepaalde richting beïnvloeden.

Veranderen als proces, als inhoud en als inhoudelijk proces

Gerard: Dat constructionistisch denken komt ook terug in zijn onderscheid tussen inhoud en proces. Als we uitgaan van een subject, zegt Midgley, dan houdt dat een inhoudsfilosofische stellingname in. Ik vind dat een heel merkwaardig standpunt, want naar mijn idee kun je wel degelijk uitgaan van het subject dat in een systemische context functioneert. Als je daarvan uitgaat, is dat dan opeens 'inhoudsfilosofie'? Daarmee rukt Midgley inhoud en proces uit elkaar. Een consequent procesfilosofische stellingname is ook inhoudelijk van aard; het gaat ergens over en er is ook altijd een subject aan verbonden die zelf bepaalde waarden probeert te realiseren.

Henk: Dat betekent omgekeerd dat in een procesfilosofie ook de inhoud mede door het proces vorm kan krijgen en het proces mede door de inhoud wordt vormgegeven.

Wilfred: Geef dan eens een voorbeeld van inhoud? Want dat vind ik best ingewikkeld, wat is nu inhoud?

Henk: Inhoud zijn overtuigingen over bijvoorbeeld: Wat is armoede? Wanneer ben je arm? Daar zit een subjectzijde aan en een objectzijde; object in de zin van wat we definiëren als armoede. Er zit een realiteitswaarde aan. Wanneer zeg je nou dat iemand daadwerkelijk arm is, is dat hier in Nederland? Moeten we dan naar India, naar mensen die sterven langs de weg? Of is armoede alleen een idee dat je hebt over iets dat bestaat. Er zijn opvattingen waarin armoede eigenlijk helemaal niet aan de orde is. Het proces gaat dan over hoe definiëren we dat.

Wilfred: Inhoud is dan iets taligs. Zoals Midgley het beschrijft, is het ook iets gezamenlijks en ergens zegt hij dan ook: dat noemen we dan kennis.

Henk: De vraag is of er niet iets buiten de taal is.

Gerard: Maar dat erkent Midgley dan ook wel. De kritiek op Midgley betreft vooral het punt dat hij een procesfilosofie formuleert die nergens meer over gaat, of alleen maar gaat over het proces, een soort formeel met elkaar interacteren en dan komt het wel goed. Dat is niet waar, dat is volgens mij geen goede weergave van Midgley. Maar hij geeft er zelf wel de aanleiding toe door de inhoud en het proces te ontkoppelen. Dat moet je niet ontkoppelen. Naar mijn idee moet je het altijd over het inhoudelijk proces hebben.

Henk: Hij is daar niet helder over, dan vind ik ook.

Spanningsveld tussen proces en inhoud

Jaap: Ik besprak vanmorgen met onze masterstudenten een opdracht over veranderkundig handelen. Dan zijn er nog steeds studenten die me vragen: 'Wanneer heb ik het nou goed gedaan?' Dan begrijpen ze niet dat ik zeg dat ik dat niet kan beoordelen. Want ik ben geen partij in jouw proces. Ik kan alleen met jou in dialoog zijn, om jouw handelen te volgen en daar kan ik wat van vinden.

Nelly: De student positioneert jou anders dan jij jezelf als docent positioneert.

Wilfred: Volgens mij beoordeel jij, Jaap, de kwaliteit van het proces in termen van wat de student laat zien in het oplossen van het probleem. Terwijl jij het idee hebt dat de student aan jou als docent vraagt of zij een goede oplossing heeft. Daar gaat het volgens mij om.

Jaap: Ik moet me niet laten verleiden om daar een uitspraak over te doen. Ik kan hoogstens met die student Midgley toepassen en de student verleiden om dat krachtenveld van filosofie, methodologie en praktijk met elkaar in contact te brengen. Daar is onze taal, tussen

student en mij, ook weer onderdeel van. Dan volg ik Henk, dat de student via de taal mij er ook bij betrokken heeft.

Henk: Het doet me denken aan de discussie uit de '70 en '80'er jaren over wanneer de hulpverlening nou effectief was geweest. Wanneer was je tevreden over de hulpverlening. De cliënt had daar wat over te vertellen, de hulpverlener had daar wat over te vertellen en de instelling had er wat over te vertellen. Toen hadden we nog geen meetinstrumenten. Toen kon je ermee weggelaten door te zeggen: Het proces was buitengewoon goed, alleen het probleem was niet opgelost: Hij is nog steeds arm en heeft nog steeds schulden. Dat is wat ik probeer te voorkomen en aan de orde stel over hoe ingewikkeld het is dat we met onze interventies medeverantwoordelijkheid dragen.

Jaap: Ik herken ook de erfenis van die periode.

3. Sociale oriëntatie

(3a) Wat wordt verstaan onder het begrip 'sociaal'?

Hoe wordt het begrip 'sociaal' in deze publicatie omschreven en gehanteerd?

Een mensgerichte systeembenadering

Gerard: De benadering van Midgley is uitdrukkelijk een *mensgerichte* systemische interventie benadering (zie punt 2b). De mens wordt niet alleen als collectief, maar ook als individu aangesproken. Daarmee zijn de verhoudingen tussen mensen nadrukkelijk onderdeel van systemisch denken.

(3b) Visie op sociaal domein

Is er in de publicatie sprake van een brede visie op het sociale domein van de samenleving of beperkt de visie zich tot de geïnstitutionaliseerde sociale sector?

Een brede visie op het sociale domein

Jaap: Het begrip 'sociaal' wordt door Midgley in zijn analyse vanuit verschillen theoretische bronnen op uiteenlopende wijze uitgewerkt. 'Sociaal' is daarbij veel breder dan de sociale sector. Het gaat over interactie, dialoog en afstemming tussen actoren/objecten. In nagenoeg al zijn kritische beschouwingen over bestaande theorieën, concepten en modellen stelt Midgley dat zij tekort schieten in hun normatieve en begrenzend opvattingen over werkelijkheid en waarheid. Het pluralistisch perspectief brengt Midgley naar voren om met deze begrenzingen en beperkingen om te gaan. Als men zich maar van die beperkingen en begrenzingen bewust is en deze inzet in dialoog met de 'ander', dan is er sprake van een sociaal proces in termen van Midgley.

Gerard: We kunnen hier inderdaad spreken van een brede visie op het sociale domein van de samenleving die zich zeker niet beperkt tot de geïnstitutionaliseerde sociale sector. Het sociale domein wordt hier veeleer gepositioneerd in management- en onderzoekssituaties.

4. Paradigmatische breedte

(4a) Belang van een brede visie op de situatie

Is er sprake van een brede visie op de situatie?

Een brede visie op de situatie

Nelly: Midgley analyseer vier historische paradigma's: *lineaire* opvatting, *structuralistische* opvatting, *interpretatieve* opvatting en *interpretatief-analytische* opvatting.

Gerard: Er is in het boek van Midgley nadrukkelijk sprake van een brede, systemische visie op de hedendaagse samenleving en op de manier waarop mensen waarnemen, denken en handelen.

Onderlinge verbinding tussen filosofie, methodologie en praktijk

Gerard: Midgley gaat ervan uit (zie hoofdstuk 2) dat filosofie, methodologie en praktijk elkaar onderling – in een willekeurige volgorde van belangrijkheid (dus niet hiërarchisch) – ondersteunen. Filosofie is om strategische en inhoudelijke argumenten betekenisvol voor systemische interventiepraktijken. Hij maakt hierbij het belangrijke onderscheid tussen epistemologische kennis (zie punt 4b) en ontologische kennis (zie punt 4c). Ontologie is een tak van filosofie die zich richt op de aard van de werkelijkheid. Epistemologie richt zich op de aard van onze kennis en de waarheid ervan (pag. 23). Midgley maakt met zijn pluralistische visie een koppeling tussen beide soorten van filosofie en stelt dat een verscheidenheid aan theorieën nuttig is voor de interventiepraktijk (pag. 6).

In hoofdstuk 4 beargumenteert hij dat het mogelijk is om uit het debat te blijven of er nu wel of niet een externe wereld feitelijk bestaat. In zijn procesfilosofie stelt Midgley voor om je een andere vraag te stellen, waarmee zowel het realistisch perspectief als het idealistisch gezichtspunt beide als valide kunnen worden beschouwd (zie verder punt 4e).

Jaap: De paradigmatische breedte zit enerzijds in het construct van het boek: de interdependentie tussen filosofie, methodologie en praktijk en anderzijds in de kritische reflectie vanuit uiteenlopende (en soms conflicterende) theorieën binnen die drie 'bouwstenen' van systemic intervention.

(4b) Paradigmatische breedte op het gebied van waarheid en waarheidsvinding

Is er op het gebied van waarheidsvinding sprake van voldoende paradigmatische breedte? Hoe kunnen we deze publicatie plaatsen binnen de drie handelingsparadigma's? Is er op dit punt sprake van één bepaalde oriëntatie of is er in de publicatie sprake van perspectiefwisseling tussen alle drie de paradigma's?

Drie belangrijke filosofische stromingen

Gerard: Bij het bespreken van onderling verschillende filosofische stromingen (zie hoofdstuk 2) die verschillende implicaties hebben voor methodologie en praktijk en die grote invloed hebben gehad op de ontwikkeling van het systemisch interventiedenken, bespreekt hij:

- Popper die met zijn kritisch feilbaarheidsdenken, met zijn nadruk op hypothesevormende en hypothese ontkrachtende observaties, met zijn ontkoppeling tussen ethiek/subjectiviteit en waarheidsvinding, kan worden gerekend tot het sociaaltechnologisch interventiedenken (STM);
- Kelly's Personal Construct Theory die focust op de uniciteit en de actieve betekenisgeving en zelfvorming van ieder individu, zoals kenmerkend voor het persoonsgericht interventiedenken (PGM);
- Habermas' maatschappijkritische theorie waarin wordt gepleit voor rationele argumentatie met betrekking tot de natuurlijke, echte wereld (wat is 'waar?'), de sociaal-maatschappelijke werkelijkheid (wat is moreel geldig?) en de innerlijke ervaringswerkelijkheid (wat is hier oprecht en authentiek?) binnen het kader van een machtsvrij debat.

Deze drie stromingen wil Midgley in de interventiepraktijk *niet* gebruiken als los van elkaar staande begrenzings, maar als middel om in praktijken de gehanteerde grenzen te legitimeren, te bekritisieren en tegen kritieken te verdedigen, met als doel om positieve doelen te realiseren (pag. 28).

In hoofdstuk 9 gaat Midgley in op de geschiedenis van het systeemdenken en maakt hij eenzelfde soort van driedeling op methodologisch niveau (zie punt 4d).

(4c) Paradigmatische breedte in de zijnsvisie

Is er in de probleemanalyse sprake van voldoende paradigmatische breedte in die zin dat er aandacht is voor zowel natuur (ecologische aspecten), mens (psychosociale en culturele aspecten) als maatschappij (economisch-politieke aspecten) in hun onderlinge interacties? Welke zijnsbenadering heeft hier mogelijk de overhand?

Onderlinge verstrengeling tussen natuur, mens en maatschappij

Nelly: Midgley ziet 'het zelf' als een interactief deel van het ecosysteem, de aarde en de hele kosmos.

Gerard: In de probleemanalyse in hoofdstuk 1 wijst Midgley op de onderlinge verstrengeling van verschijnselen en problemen. Hij geeft als voorbeeld het milieu. Ecologische problemen zoals opwarming van de aarde, ontbossing, uitsterven van diersoorten gaan samen met sociale problemen en deze gaan weer samen met persoonlijke problemen. Vaak blijkt dat een probleem niet kan worden opgelost zonder dat de situatie in zijn geheel wordt aangepakt, aldus Midgley.

(4d) Paradigmatische breedte in de methodologie

Is er in methodische en methodologische zin sprake van voldoende paradigmatische breedte. Ligt de nadruk op verbinden tussen micro-, meso- en macrostrategieën van veranderen?

Methode en methodologie

Nelly: Een *methode* zijn volgens Midgley technieken gericht op een bepaald doel.

Methodologie is een aantal theoretische ideeën die het gebruik van bepaalde methoden legitimeren, geconstrueerd met behulp van taal.

Gerard: Onder 'methodologie' van interventie verstaat Midgley een theorie over het valide en/of legitieme gebruik van methoden. In deel II van zijn boek werkt hij de methodologie van zijn procesfilosofie verder uit.

De waarde van pluralisme in de methodologie

Nelly: Vanuit een 'pluralistische methodologie' legt Midgley linken naar andere methodologieën. We kunnen voor één bepaald doel een brede reeks van methoden gebruiken (zie figuur 9.1 op pag. 172). Gelijkheden en verschillen tussen eigen methodologie en die van anderen verbreedt zich de conceptuele basis waarmee interventies ontworpen worden.

Gerard: Midgley pleit voor een methodologisch pluralisme in tegenstelling tot isolationistische methodologieën die prescriptief aan slechts één methode geldigheid toekennen. De veranderkundige staat dan minder open voor uiteenlopende manieren van kijken naar de situatie. Daarmee worden betrokkenen die anders naar de situatie kijken, gemarginaliseerd, hetgeen bij hen tot onvrede kan leiden. Bovendien kunnen in de loop van een verandertraject nieuwe situaties optreden die vragen om andere methoden. Bovendien

ziet men alle problemen door die ene methodologische lens. Als je alleen een hamer hebt, zie je alles al snel als iets om op te meppen.

Overzicht van drie methodologische stromingen in het systeemdenken

Gerard: Midgley geeft in hoofdstuk 9 een historisch overzicht van interventiemethodologieën van de 20^e eeuw en onderscheidt daarin drie kernparadigma's. Hij spitst deze toe op management en research. De drie kernparadigma's ziet hij als elkaar opvolgend in de tijd (anders dan bijvoorbeeld Donkers die dezelfde soort van paradigma's in elke periode van de geschiedenis van het denken over veranderen ziet terugkomen en op elkaar ziet botsen 2020).

In de eerste golf van systeemdenken ligt het accent op een wetenschappelijke benadering van problemen. Er is sprake van een sterke scheiding tussen subject en object. De mens wordt als object gezien en de veranderkundige als de expert in zijn praktijkgericht werken. Nadruk ligt op het sociaal-technische systeemdenken met accent op het open systeemmodel, toegepast op gezinstherapie en op operational research (veel wetenschappers van verschillende disciplines doen samen operationeel onderzoek). In de tweede golf van systeemdenken ontstaat steeds meer kritiek op de neiging om systeemmodellen als representaties van de werkelijkheid te zien in plaats van hulpmiddelen ten behoeve van het ontwikkelen van intersubjectieve verstandhouding. Ook was er kritiek op de veranderkundige als de expert, op het eenzijdig kwantitatief denken en op het beschouwen van de mens als object in plaats van als individu met eigen doelen en zingeving. Systemen werden hier gezien als 'constructen', het accent kwam te liggen op dialoog, wederzijdse waardering, intersubjectieve constructie van werkelijkheden met de veranderkundige als facilitator en niet als expert in het ontwerpen van systemen. Accent ligt dus op participatie en coöperatie.

In de derde golf van systeemdenken kwam de nadruk te liggen op het omgaan met machtsrelaties binnen interventies. Een verscheidenheid aan methoden binnen een pluralistische interventiepraktijk wordt bepleit. Accent wordt gelegd op de structuur en structuurverandering van de maatschappij door middel van politieke acties en het voeren van campagnes als expliciet onderdeel van systemische interventies. Een emancipatietheorie is nodig om bij te dragen aan werkelijke sociale verandering. Accent ligt op kritisch systeemdenken. Als voorbeeld hiervan noemt Midgley de Boundary Critique Theory van Ulrich.

(4e) Integraliteit van benadering

Kunnen we als conclusie van de vorige vier aandachtspunten in het algemeen spreken van een integrale benadering en wat houdt dat hier dan in?

Integraliteit als vorm van transcendentie

Jaap: Integraliteit zie ik als de grote overstijgende opgave die Midgley zich met deze uitgave stelt. In H13 stelt Midgley ook dat een nieuwe politieke positie vereist is om systemische interventie te begrijpen; een transcendentie van liberalisme, marxisme en communitarisme.

Integraliteit als grenskritiek tussen verschillende perspectieven

Nelly: Midgley onderschrijft het drie-werelden-denken van Habermas. Midgley kiest voor veelvoudigheid/pluraliteit van theorieën, voegt *Boundary Critique* toe, waarmee hij ruimte schept tot een paradigmatische breedte en integraliteit. Met de Boundary Critique verankert hij als de ware paradigmatische breedte. Neemt hierin de factor 'tijd' ook mee. Ook heeft Midgley oog voor de mens als ecologisch wezen. Midgley onderscheidt in de vraagstelling drie perspectieven: Begrenzingsvragen, inhoudelijke vragen en kennisgerelateerde vragen.

Verschillen en tegenstellingen met elkaar verbinden

Gerard: In zijn procesfilosofische benadering pleit Midgley nadrukkelijk voor een benadering die verschillende tegenstellingen in zich kan opnemen. In een mechanistische visie op wetenschap zijn theorieën **of** waar **of** vals, of meer of minder bescheiden, of wel of niet gefalsificeerd. Kennis werd in de loop van de 20^e eeuw evenwel meer gezien als een min of meer accurate reflectie op realiteit die afhankelijk is van de *wijze van zien*. Alle zienswijzen, dus alle theorieën zijn onvermijdelijk partieel, bepaald door doelen en waarden van de veranderkundigen die hen construeren en gebruiken. Op die manier wordt theoretisch pluralisme mogelijk (en-en denken), ook in methodologische zin. Midgley past dit in deel III van zijn boek toe op zijn eigen interventiepraktijk op het gebied van Community Operational Research.

De grenzen van de disciplines overstijgen

Gerard: Zijn systeemfilosofie is een poging om de grenzen van de afzonderlijke disciplines te overstijgen en de onderlinge verstrengeling tussen systemen te laten zien (zie punt 1c). De kern van zijn systeemdenken kan worden beschreven in termen van *grens-oordelen*: wat sluiten we in en wat sluiten we buiten en hoe komen we tot samenhangende kennis van de werkelijkheid waarin zowel aandacht is voor overeenkomsten als voor verschillen tussen systemen. Je kunt die grenzen beschouwen als *feitelijke gegevens, maar ook als sociale of persoonlijke constructies*. Alle kennis is begrensd, totale omvattendheid (volledige samenhang) is onmogelijk (zie ook punt 6c over zelfregulering). Er is altijd sprake van insluiting en uitsluiting van wie of wat. Grens-oordelen hieromtrent liggen dus in het hart van de systeemfilosofie.

Denken in de verbinding tussen subject- en objectdenken

Gerard: Volledige samenhang-kennis is weliswaar onmogelijk, maar het gaat er wel om dit ideaal zo dicht mogelijk te naderen (pag. 38). Dit betekent dat het systeemdenken kritisch moet staan tegenover mechanistisch en reductionistisch denken waaronder de vooronderstelling zit van een dualistisch denken. Het subject – de observator – wordt losgekoppeld van het object, het geobserveerde. Waarden en subjectkennis worden in de zogenaamde objectieve wetenschappelijke kennis terzijde geschoven. Het is een eenrichtingsverkeer in het denken over oorzaak en gevolg. Bijvoorbeeld: het is niet slechts de alcohol dat slecht rijgedrag veroorzaakt (dat is een reductionistische stellingname), maar ook het bewustzijn van de chauffeur, het verkeerssysteem, de politiecontrole et cetera spelen mee en er is sprake van emergentie. Zo kan de autogordel de chauffeur een vals gevoel van veiligheid geven, waardoor hij grotere risico's neemt bij het rijden. Subject en object functioneren niet onafhankelijk van elkaar. Veel hedendaagse systeemtheorieën, zoals die van Bertalanffy, Bateson, Maturana en Fuenmayor zijn in deze zin mechanistisch en reductionistisch, hoezeer ze ook proberen een alternatief te formuleren voor een aan te radicale scheiding tussen de observator en de observatie.

Hoe om te gaan met dualistisch denken

Gerard: De centrale vraag waar eigenlijk het hele boek zich rond concentreert heeft te maken met het dualistisch denken dat Midgley probeert 'op te heffen'. Dat probeert hij niet alleen, daar is de geschiedenis vol van. We zijn het erover eens dat het dualistisch denken niet werkt, niet conform de werkelijkheid is en daarom moeten we een koppeling tot stand brengen, maar hoe breng je die koppeling tot stand. Zijn antwoord daarop is dat we meer procesfilosofisch moeten gaan denken. Naar mijn idee moet je dat dan inhoudelijk verstaan.

Wilfred: Capra doet dat ook, alleen net weer wat anders. Dat is voor mij wel een zoekvraag. Hoe ga je daarmee om, in hoeverre is het aanvullend.

Gerard: Ik denk dat centrale vraag van de andragologie is dat we moeten aangeven hoe dat in elkaar verstrengeld zit. We moeten antwoord geven op het dualistisch denken, een antwoord dat overstijgend is. Welke pogingen zijn daartoe gedaan?

Jaap: Het is wel mooi hoe Midgley dat doet. Het dualistisch denken ontstaat vaak vanuit een waarheid en een tegenwaarheid. Midgley presenteert het dualisme niet als een tegenstelling, maar als het uitgangspunt van systemisch interveniëren. Systeemgericht handelen is per definitie pluralistisch. Dualiteit moet je niet vanuit een tegenstelling benaderen, maar als opening en bron van dialoog en daar met elkaar constructionistisch invulling aan moet geven.

Nelly: Ik vind dat je dat mooi zegt.

Gerard: Hef je het daarmee op of laat je het als spanningsveld tussen subject/object bestaan? Wil je het overstijgen in een soort samenhang-denken? Naar mijn idee ligt daar een belangrijk punt.

Jaap: Ik denk dat ik het niet wil opheffen.

Gerard: Semantisch gezien moet je dat ook blijven onderscheiden.

Jaap: Ik vind het mooi dat hij dat uiteindelijk aan die Boundary critiques ophangt, dat je met elkaar in de ontmoeting eerst moet zeggen waar onze verschillende posities vandaan komen. Welke grenzen zijn daarmee in tel en kunnen we eerst met elkaar die grenzen verkennen, waarin we met elkaar ontmoeting kunnen organiseren.

Verklaringen en verschijnselen van dualistisch denken

Dhian: Ik zag het niet als een theoretisch probleem, maar als vraag 'Hoezo is het zo'n belangrijk theoretisch probleem?' In de wetenschap misschien, maar bepaalde stromingen in de wetenschap hebben al voldoende aangetoond dat dat dualisme niet te houden is. Het is meer een cultureel probleem van dominantie. Hoe kun je die culturele dominantie pareren? Dan kom ik terug bij Jaap, door het helderder te maken dan Midgley doet. Door in te gaan op wat het betekent met pluralisme en grensbepaling om te gaan. Dat moet veel duidelijker en toepasbaarder gepromoot worden.

Gerard: Het hele mechanistische denken dat hij wil bekritisieren hangt samen met objectivering van de samenleving waar het subject uit verdwenen is. Dat is alleen al het geval in de manier van denken. Zo weten mensen zichzelf in een noodlot-positie te plaatsen, door te zeggen; "Ik kan er niets aan doen".

Dhian: Maar hoe kan het nou dat Midgley iedereen opvoert die aantoont dat het niet zo werkt en dat het dan nog steeds zo werkt in de samenleving? Moeten we nog meer inhoudelijke argumenten aandragen?

Jaap: Dat is genetisch vastgelegd.

Wilfred: Jaap je begint over erfelijkheid. Daar heb ik nog niets over gehoord. Want er zijn natuurlijk ook allemaal theorieën over.

Jaap: Ik noem dit ook niet voor niets, want ik zie om mij heen. Als je het hebt over intergenerationele armoede, dan zien we dat er genetische verschillen zijn die door langdurig leven in armoede van meerdere generaties in het lijf van de derde en vierde generatie zit.

Henk: Ja, daar is onderzoek naar gedaan. Of dat nou genetisch is, is de vraag, maar wel dat er groot risico is.

Nelly: De omgevingsfactoren hebben invloed, met name waar het gaat om stressfactoren als armoede en schulden.

Jaap: Dat is ook het dualisme. Je kan het daarover eens zijn of niet over eens zijn. Afhankelijk vanuit welke bril of basisperspectief je kijkt, ben je daar ontvankelijk voor.

Pragmatisch belang bij dualistisch denken

Gerard: Het heeft ook met waardenopvattingen te maken in de vorm van belangen. Als ik het belang heb om jou de schuld te geven van een probleem, zodat ik er zelf niet mee opgescheept zit, dan koppel ik jou als subject los van je objectsituatie. Omgekeerd, als ik vind dat het systeem niet deugt en ik het slachtoffer ben van het systeem, dan geef ik het systeem de schuld. Maar als je die twee verschillende perspectieven bij elkaar brengt, dan zit er altijd een eigen verantwoordelijkheid in en is het systeem voorwaarde voor wat je doet: het belemmert je of het begunstigt je. We leven niet in een volledig vrije ruimte.

Nelly: Genetische aanleg is daar ook onderdeel van: als beperking of systeem.

Jaap: Met studenten spraken we over innovatie en transitie. Daarbij ging het over endogeen en exogeen: waar heb ik wel of geen invloed op. Ook dat vind ik een superinteressant filosofisch vraagstuk. Als jij ervan uitgaat dat je ergens geen invloed op hebt, dan heb je daar toch een relatie mee.

Subject en object verbinden vraagt om sturen en loslaten (ook het systeem loslaten)

Gerard: Het heeft wel veel consequenties, als je subject en object gaat verbinden. Bijvoorbeeld als het gaat over het vraagstuk van euthanasie en de mogelijke beslissing van 'het zelf' om een einde aan je leven te maken. Ik vind dat daar een heel groot probleem zit, omdat vanuit het beginsel van actor en systeem bij elkaar genomen, het de vraag is in hoeverre die zelfsturing zover kan gaan dat je je eigen natuur kunt ontkoppelen door te zeggen: Ik bepaal zelf wanneer ik wil overlijden. Ik heb daar moeite mee, omdat ik denk: in die verbondenheid zittende kun je nooit je zelfsturing zodanig overdrijven. Het wordt dan een denken in termen van 'beheersen van het systeem van leven' waarbinnen jij functioneert. Ik vind die eenzijdige nadruk op 'beheersen' een groot probleem. We hebben in verschillende publicaties ook gezien hoezeer het loslaten, het toelaten, een essentiële basishandeling is van veranderen.

Wilfred: Bij de Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie kom je ook die verhalen tegen die eigenlijk allemaal op elkaar lijken. Wat je wel ziet, is dat de inzet altijd is om met het systeem goed te communiceren en daarin tot een soort evenwicht te komen. Het kan ook zijn dat iemand inderdaad uitstapt, maar het is altijd wel gericht op het systeem als zodanig, dat wordt als ideaal gezien.

Nelly: Maar het is ook je eigen systeem, het 'systeem van leven' loslaten, zo kun je het ook zien.

Gerard: Het lichaam zegt ook iets.

Nelly: Ja, dat bedoel ik.

5. Normatieve oriëntatie

(5a) Normatieve aspecten

Hoe zit het in deze publicatie met aandacht voor normatieve aspecten in het handelen van individuele en collectieve belanghebbenden en hun streven naar welke meer wenselijke situatie, c.q. verbetering van de kwaliteit van leven en samenleven?

Normativiteit als basiskenmerk van veranderen

Nelly: Kennis is gerelateerd aan de doeleinden van de 'agents': theorie dient dan sociale rollen en krijgt betekenis in termen van hun handelen en hun interventies.

Jaap: Het normatieve aspect loopt als een rode draad door het boek. In de drie onderdelen van filosofie, methodologie en praktijk heeft Midgley uitgebreid aandacht voor normatieve opvattingen en posities van kennis, theorie, opvattingen en ervaringen.

In H.13 is hij er zelfs expliciet over: Hij beschrijft dat het voor Community OR-beoefenaars beter zou zijn om zichzelf te zien als 'het werken aan kwesties' en minder als 'het dienen van een cliënt'. Het zou garantie geven dat er geen partij een dominante interventie kan plegen op een onacceptabele manier en dat alle participanten genoodzaakt zijn om kritisch te reflecteren over wat er is gedaan of zou moeten worden gedaan. En Midgley stelt ook dat verschillende denkwijzen van agents buiten de organisatie serieus genomen dienen te worden.

Systemische interventie als normatieve theorie

Gerard: Normatieve aspecten in het onderzoeken van de grensoordelen die men hanteert, vormen een essentieel onderdeel van de procesfilosofische benadering van Midgley. Zijn Boundary Critique Theory is een normatieve theorie. Elke begrenzing is een sociale en persoonlijke constructie waarin systemische grensoordelen en waardeoordelen met elkaar zijn verbonden. Het gaat hier om waarden in verschillende situaties. De normatieve grensoordelen zijn verstrengeld aanwezig in de manier waarop inhoudelijk gekeken wordt naar de systemische context en in de 'feitelijke' observaties waar men naar verwijst.

(5b) Aandacht voor normativiteit in het proces

Betreft de normatieve oriëntatie ook de manier waarop er procesmatig met elkaar wordt gestreefd naar verbetering van de situatie?

Het subject-object dualisme in het proces opheffen

Henk: Bovenstaande vragen brengen me tot een vraagstuk dat verbonden is met een opmerking van Midgley zelf (p. 98):

"However, if the assumptions of process philosophy are accepted, than ontological subject/object (curs. In origineel, HG) dualism can be removed from the center stage of philosophy. ... process philosophy can provide the grounds for a new theoretical pluralism that will allow human beings to be centred and decentred in analyses, depending on the purpose and values being pursued. Thereby, a much more flexible, critically aware form of systemic intervention than many of those currently practised can actually be developed ...".

Mijn daaruit voortvloeiende vraag is of we Midgley op de volgende manier mogen begrijpen: De systemische interventie vindt plaats in een bestaansruimte waarin we te maken hebben met verschillende oriëntatiepunten/-assen, verschillende bakens om onze positie te bepalen. De positiebepaling is afhankelijk van het systeemniveau, het modaliteitsniveau of het actorniveau dat in een problematische situatie aan de orde van bespreking is. Aan de hand van die oriëntatiepunten/bakens wordt een kritisch gesprek gevoerd over de grenzen die binnen dat niveau aan de orde zijn en vanuit dat niveau wordt weer gekeken naar andere niveaus, alsook de mogelijke interventiesoorten/-methoden passend bij het betreffende niveau en de daarin dialogisch vastgestelde grenzen. Deze oriëntatiepunten/-assen/bakens zijn in ieder geval: realiteit–constructie, materie-ideaal, subject-object, inhoud-proces, actor-betrekking, positie-beweging. Deze oriëntatiepunten worden ingevuld vanuit het concrete vraagstuk dat voorligt, waardoor dit vraagstuk, afhankelijk van het niveau van bespreking van vorm, uitgebreidheid en veranderbaarheid, kan verschillen. Een waarden-gesprek zal dan tot een keuze in invalshoek voor interventie moeten brengen.

Als dit een toelaatbare interpretatie is, dan zie ik nog meer samenhang voor de praktijk tussen Midgley en Donkers' grenzenstellende dialoog. Tegelijk wordt de systemische interventie er niet gemakkelijker op, daar het denken en spreken en veranderen binnen een ruimte al lastig is, laat staan als die ruimte enerzijds bijna oneindig is, anderzijds steeds kan (en dus voor een interventie waarbij maximale consensus aanwezig is, moet) gedefinieerd worden. Wie durft er dan zoiets aan te gaan? En komen we dan ooit uit een interventie weg?

Participatieve norm van samenwerking

Gerard: Midgley richt de aandacht niet alleen op de inhoud van de waarden die mensen hanteren, maar uitdrukkelijk ook op het proces waarlangs stakeholders met elkaar streven naar verbetering van de situatie. Hij wil alle betrokkenen binnen de situatie betrekken bij de ontwikkeling van de methode en de wijze van samenwerking (pag. 104). Hij spreekt hier van een dialoog tussen diverse 'zelden'. Een 'zelf' omschrijft hij als een kennisgenererend systeem (of meer systemen bij elkaar), niet als een autonoom individu, maar als een zelf waarbij elk aspect van de omgeving kan bijdragen aan de kennisgenererende capaciteiten van het zelf (pag. 86).

(5c) De dialoog als grondvorm van veranderen

Kunnen we hier spreken van een grenzen stellende dialoog?

Grenzen in een betekenisvolle dialoog

Nelly: Midgley wil begrenzing niet vermijden, maar begrenzing *selecteren en beargumenteren* op een zelfbewuste en verdedigbare manier om negatieve uitkomsten te voorkomen. Om adequaat te veranderen worden we geacht een dialogisch proces aan te gaan, (juist) ook met sterke tegenstanders, met mogelijk verschillende waarden (belangen). Midgley bepleit sensitiviteit voor de grenzen van morele generalisaties die in *betekenisvolle dialoog* met betrokkenen tot stand komt, waarbij *grenzen aan de vrijheden van de meerderheid* benadrukt worden. (Sacred/profaan)

Jaap: De grenzen stellende dialoog en boundary critique is door Midgley in het eerste deel over filosofie sterk uitgewerkt en als grondhouding aangegeven. In de volgende delen over methodologie en praktijk werkt hij dat concreter uit.

Dialoog als een grenzen stellende zoektocht naar gedeelde waarden

Gerard: Bij Midgley is het veranderproces wezenlijk dialogisch van aard. In die dialoog moeten de participanten het universaliteitsprincipe respecteren (een brede visie die verder reikt dan de eigen context) die verder gaat dan de grenzen van de individuele stakeholders. Voorbeeld: als het verkeerd is een persoon te doden, dan geldt deze norm voor alle personen. Algemene geldigheid van waarden (de brede visie) dient dus samen te gaan met een zoektocht naar gedeelde waarden die déze actoren als grens hanteren.

Dus ook hier geldt de *grenskritiek-benadering*. De selectie en het ontwerpen van methoden worden beïnvloed door de grenzen die aanvaard en dominant worden tijdens het veranderproces. Denk aan grenzen van wat de cruciale problemen en kwesties zijn die moeten worden besproken, de keuze voor wat er moet gebeuren en welke kennisbronnen moeten worden ingeschakeld.

Henk: Ik vind dat in het werk van Gerard Donkers in het bijzonder de grenzenstellende dialoog als centraal element in het proces van zowel het kiezen van doelen, als het kiezen van interventies, als het toelaten van soorten kennis, als het bespreken wie stakeholder zijn en als zodanig dienen te participeren, als het bespreken van waardenopvattingen, door alle betrokkenen, beter is uitgewerkt. Gerard's uitwerking acht ik empirisch gefundeerder, en praktischer bruikbaar. In nuance ten opzichte van Gerard's samenvatting van Midgley tegen de achtergrond van het zoekschema, zou ik zeggen dat beide invalshoeken elkaar overlappen, maar ook aanvullen: Midgley meer de boundary-vraagstukken, Donkers meer de grenzenstellende dialoog-kwestie.

Omgaan met de toenemende polarisatie

Henk: En dan komt mijn vraag aan de orde over het waardendebat dat dan gevoerd moet worden tussen de betrokkenen. Betrokkenen die overigens dus kunnen variëren, afhankelijk van de grenzen per niveau dat aan de orde is, waarbij die betrokkenen tegelijk ook nog eens actor zouden moeten zijn als het om de keuze van een interventie gaat. Midgley bespreekt dit vraagstuk op pag. 151, 152, eindigend in:

'On occasion, disagreement over the extension of values may not be resolved (for instance, if a small minority insist that they have the right to steal from others), and in such circumstances limits to the freedoms of this minority will need to be imposed – but in my experience such situations are minimised when there are genuine attempts to address the needs of all parties'.

Ik vraag me dit af, overigens inclusief vraagtekens bij de redelijke vage aanduiding 'a small minority'. In het huidig tijdsgewricht (nationaal en internationaal) denk ik dat dit vraagstuk toenemend aan de orde is en toenemend leidt tot een clash tussen waardenstelsels. In Nederland zien we dit in de toenemende polarisatie over standpunten (wel-geen aandacht voor het ongeboren leven, wel-geen vaccinatie, wel-geen toelating van asielzoekers, kritiek op Eva Jinek die vertegenwoordigers van bepaalde politieke partijen niet aan tafel zou mogen vragen: 'zulke mensen nodig je toch niet uit', dreiging met tribunalen als een bepaalde politieke mening je niet aanstaat etc.), in het buitenland in toenemende verschillen over de toepassing van mensenrechten en het debat over een beroep daarop (China wil niet meer over mensenrechten spreken in internationaal verband, terwijl Oeigoeren, moslims, christenen, Tibetanen etc. wel gebruikt worden voor orgaan-handel; Turkije zegt het vrouwenverdrag op; Guantanamo Bay blijft een plaats waar je jarenlang zonder enige vorm van proces en zonder enige hoop op vrijlating kunt vastzitten; Loekasjenko handelt in de lichamen en zielen van asielzoekers in zijn strijd tegen de EU etc. etc.). Het gaat dan niet meer om 'a small minority', maar om substantiele hoeveelheden mensen (unieke personen!)

die weggeschoven worden uit een debat. En overigens is zelfs de vraag of we een kleine minderheid dan wel de rechten mogen ontzeggen, natuurlijk een groot vraagstuk. Anders gezegd: een waardendebat voeren met een verwachte positieve uitkomst, lijkt me steeds moeilijker worden. En hoe dan te beslissen en wie mag dan beslissen? Met Gerard heb ik hierover in het verleden al uitgebreid van gedachten gewisseld en toen zijn we er in mijn herinnering niet goed uitgekomen, zelfs niet met de notie van de grenzenstellende dialoog. Het lijkt me een vraagstuk met een groeiende importantie, om het eens wat formeel te zeggen.

Noodzaak van grenzen stellen

Jaap: Voor mij heeft Midgley betekend is een bepaalde troost in de zin van dat het soms ook nodig is te zeggen: Dit is de afbakening die we hanteren en dat dat helemaal niet erg is, als je je ervan bewust bent van de afbakening. Als je dan tegen de grenzen van de verkenning aanloopt, dat je dan niet stopt met verkennen, maar denkt: oké, dit is de afbakening, misschien ligt er hiernaast toch nog iets dat we hebben meegenomen.

Nelly: Ja, daar heeft Midgley het volgens mij goed mee te pakken. Dat kun je vaststellen met elkaar. Het biedt vooral veel ruimte en de grenzen stelt hij ter discussie. Die grenzen zijn er wel. Die mag je ook stellen. Dat vind ik het prettige van Midgley. Dat herken ik ook in het werk van Donkers.

Jaap: Dat zie ik ook heel erg in die negen basiscompetenties van zelfregie, dat je daarin ook de dialoog met jezelf moet voeren met de vraag: Waar komt het vandaan, dat dit de grens voor mij is? In welk perspectief zit ikzelf dan, om die begrenzing te legitimeren?

Nelly: En je mag hem hebben, je hoeft ook niet onuitputtelijk *niet* te begrenzen. Je kunt begrenzen, omdat dat op dat moment goed voor jezelf is.

Wilfred: Zo komt ik ook terecht op jouw vierde vraag, Henk. Het stopt in elk geval, als je gesprekspartner zegt: Ach, al dat gelul... het is gewoon zo.

Nelly: Volgens mij is dat dus macht!

Henk: Ja, dat is het grote dilemma waar we tegenaan lopen.

In de dialoog is iemands (machts)positie deel van het systeem (van jij en de ander)

Jaap: Ik besprak vanmorgen met onze masterstudenten. Een hele mooie opdracht over veranderkundig handelen om aan ons te laten zien hoe zij binnen hun eigen omgeving met die principes van veranderkundig handelen aan het werk zijn. Dan zijn er nog steeds studenten die me vragen: "Wanneer heb ik het nou goed gedaan?" dan begrijpen ze niet dat ik zeg dat ik dat niet kan beoordelen. Want ik ben geen partij in jouw proces. Ik kan alleen met jou in dialoog zijn, om jouw handelen te volgen en daar kan ik wat van vinden.

Henk: Maar je bent wel onderdeel van dat proces.

Jaap: Maar niet van die praktijk.

Henk: Dat is het probleem waar het om gaat, volgens mij. Die student is onderdeel van het vraagstuk en die student haalt jou erbij, dan ben je op dat moment onderdeel van het systeem van de student. Dus ben je onderdeel van het vraagstuk. Niet direct met het vraagstuk, maar wel via die student ben je onderdeel van het systeem, inclusief de analyse van het systeem en de interventie in het systeem. Want wat jij inbrengt bepaalt of helpt mede het zicht van die student, dat zij wel of niet heeft over dat systeem.

Nelly: Dat is ook zo en dan geldt 'macht' misschien ook nog? Een goed cijfer...

Henk: Macht zeker ook.

Jaap: Het is gebaseerd op macht, want die student moet wel een cijfer halen. Dus de student objectiviseert de eigen praktijk naar mij als docent, terwijl het haar praktijk is.

Henk: Maar toch ligt het ingewikkelder.

Nelly: De student positioneert jou anders dan jij jezelf positioneert.

Wilfred: Volgens mij beoordeel jij de kwaliteit van het proces wat de student laat zien in het oplossen van het probleem. Terwijl jij het idee dat de student vraagt of zij een goede oplossing heeft. Daar gaat het volgens mij om.

Jaap: Ik moet me niet laten verleiden daar een uitspraak over te doen, ik kan hoogstens met die student Midgley toepassen en de student te verleiden om dat krachtenveld van filosofie methodologie, en praktijk met elkaar in contact te brengen. Daar is onze taal, tussen student en mij, ook weer onderdeel van. Dan volg ik Henk, dat de student, via de taal, mij er ook bij betrokken heeft.

Een positie in het systeem ook duiden als waarden

Dhian: ik wil een verbinding leggen naar de vraag die ik voor Jaap heb. Op pag. 2 bovenaan verwijst hij naar het expliciet maken van de positie van de handelaar. Midgley verwijst daar naar een boek dat hij daarvoor heeft geschreven met een collega (pag. 202) Ik vraag me af hij vooruitlopend op het lezen van dat boek, of politiek positie ook niet te duiden is als je persoonlijke waarde opvattingen. Dat wordt hier politiek geduid.

Jaap: Dat ging over de agent-rol die je hebt.

Dhian: De agent-rol moet helder zijn, als een soort persoonlijke waarde. Zo zou een minister dat ook moeten zijn. Toevallig is in een college van een hoogleraar de kwestie behandeld over het maagdenvliesherstel. Hugo de Jonge heeft op een achternamiddag een regeling ingevoerd die je in een liberale omgeving niet zou durven invoeren. Dat was zat in het basispakket en dat werd er opeens uitgehaald. Hugo de Jonge heeft in een bericht over deze beslissing de betreffende artsengemeenschap helemaal overvallen. Dat is een zuiver voorbeeld van hoe een minister zijn positie gebruikt om een bepaalde norm of ethiek in de regelgeving te krijgen, ongelofelijk. Politiek en waarde vallen samen (zie onderwerp 4e, gd).

Nelly: En dit is niet geëxpliciteerd en in dialoog met de samenleving tot stand gekomen, begrijp ik. Daar gaat het om.

Democratisch omgaan met je invloedsmogelijkheden

Gerard: Het is de praktische relevantie van zo'n gedachte, dat je nooit jezelf kunt verschuilen achter het systeem waar jij een bepaalde positie inneemt.

Jaap: het is niet een enkelvoudig systeem waar het gaat over jij en je gezin, of jij en je organisatie, er is veel meer gelaagdheid. Dat systeem is ook multi-level.

Nelly: Dat zie je nu ook ontstaan met de vaccinatieplicht

Dhian: Hij gebruik zijn discretionaire ruimte om zijn CDA-norm erdoor te drukken.

Gerard: Daar zit naar mijn idee de essentie van de democratie: dat je met het subjectief aspect van jouw invloedpositie ook democratisch omgaat.

Dhian: Ik vraag me af in hoeverre politiek en waarden eigenlijk op elkaar liggen.

Jaap: ik zou die casus wel met mijn studenten willen analyseren en dan zal mijn insteek zijn: Is hier sprake van discretionaire ruimte of van politieke ruimte?

Wilfred: Politiek wordt heel technocratisch opgepakt. Politiek is alleen maar waardengeladen. Politiek is met elkaar bespreken waar we heen willen, maar dat wordt ontzettend technocratisch gemaakt.

Nelly: En op basis van welke waarde dat gebeurt, dat moet je expliciteren.

Henk: De hele hymen discussie (het maagdenvliesherstel) die je niet even per politieke partij kunt oplossen.

(5d) Explicitering eigen waarden van auteur

Wat zijn in deze publicatie de referentiewaarden van de auteur, wat wil deze zelf aan de samenleving verbeteren? Expliciteert hij zijn eigen waarden?

Gerard: De eigen waarden van Midgley zitten in zijn procesfilosofische, methodologische en praktijkgerichte beschouwingen vrijwel als vanzelfsprekend opgenomen en worden in die zin niet 'geobjectiveerd'.

6. Gerichtheid op praktische handelingskennis

(6a) Accent op praktische handelingskennis

Is de publicatie gericht op ontwikkeling en fundering van praktische handelingskennis van wat werkt en wat werkt niet om die gewenste situatie te realiseren en hoe men methodologisch gezien dit het beste zou kunnen aanpakken?

Kernaspecten van praktische handelingskennis in systemische interventie

Gerard: Midgley is nadrukkelijk gericht op praktische handelingskennis in de vorm van methodiek (zie deel II van zijn boek). Een methode omschrijft hij als een set van technieken die in een zekere volgorde of afwisselend worden ingezet om een bepaald doel te bereiken (pag. 105). Methodologie is een set van theoretische ideeën ter legitimering van het gebruik van bepaalde methoden.

De kernaspecten van de methodologie van systemische interventie zijn bij Midgley:

1. Grenskritiek: een kritische reflectie op de grenzen die worden getrokken en de ethische consequenties ervan;
2. Keuze tussen theorieën en methoden die vragen om een focus op een theoretische en methodologisch pluralisme;
3. Acties ter verbetering van de lokale context.

Nadruk op praktische rationaliteit

Midgley vindt dat methodologie niet zonder meer het instrumenteel denken versterkt. Het gaat hem niet om instrumentele rationaliteit, ingebed in een vooraf bepaald doel, maar om praktische rationaliteit (handelingsrationaliteit), gericht op reflectie op het doel van de actie en de methode waarlangs men die wil realiseren. Die methodologie is nodig om de werking, de effectiviteit en de consequenties van methodes te begrijpen en met anderen te communiceren. Zonder theoretische reflectie kunnen autoritaire praktijken hun gang gaan, omdat methoden vaak werken, niet omdat ze geschikt zijn voor de situatie, maar omdat ze slechts de positie van de machtige partij versterken (pag. 111).

De gerichtheid op praktische handelingskennis vraagt niet alleen om een beschrijving van de filosofie en de methodologie, maar ook om praktijk waarin de methodologie wordt uitprobeerd, aldus Midgley. Die ervaringen moeten worden meegenomen in de methodologie. Je kunt niet kiezen tussen of puur filosofie of praktijk. Filosofie, methodologie en praktijk zijn alle drie noodzakelijk voor een systeem interventie. De drie invalshoeken beïnvloeden en voeden elkaar. In deel III laat Midgley interventies uit zijn eigen praktijk zien en relateert die aan zijn methodologie. In hoofdstuk 13 geeft hij wat achtergrondinformatie

over de aard van zijn werk in Community Operational Research. Deze staat in dienst van community development van lokale gemeenschappen. Midgley meent echter dat zijn benadering ook geldt voor iedere andere veranderkundige.

Creatief ontwerp van methoden

Centraal in de methodiek staat bij Midgley het mixen van methoden. In hoofdstuk 10 gaat hij in op de vraag hoe je dat kunt aanpakken (zie ook punt 4d over methodologisch pluralisme) om een zo goed mogelijk effect te verkrijgen (pag. 216). Midgley noemt zijn benadering Creatief Ontwerp van Methoden, aansluitend bij het Kritisch Systeem Denken. Hij stelt zich kritisch op tegenover een benadering waarin wordt gekozen voor één bepaalde methodologie op basis van een diagnose van de probleemcontext (Is het systeem enkelvoudig of complex, dan moet je kiezen voor een andere methode). De meeste situaties zijn immers zo gecompliceerd dat het gerechtvaardigd is om juist verscheidene methoden tegelijkertijd in een bepaalde samenhang in te zetten en vanaf het begin ook nieuwe methoden te ontwikkelen. Het is dus beter te denken in termen van ontwerp dan van kiezen voor de ene of de andere methode. Dit ontwerpen is geen a-theoretisch eclecticisme, maar een overwogen samenhang van methoden.

Bij dat ontwerpen zet Midgley dan ook de doelen van de interventie voorop annex een synergie van verschillende methoden. De doelen hoeven niet altijd tevoren worden vastgesteld, maar kunnen tijdens het veranderproces ook ontstaan en zich wijzigen. Ieder doel kan een eigen aanpak nodig hebben. Als je bijvoorbeeld brede commitment wilt met je toekomstplannen, dan is het verstandig om te werken vanuit het principe van participatie. Hoe kun je gemarginaliseerde groepen helpen te participeren, bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat iedereen naar zijn mening wordt gevraagd en dat ook de organisatiestructuur aan dit participatief beginsel wordt aangepast.

Belangrijk bij het mixen van methoden is de rol van ervaringen en intuïtie. Soms vragen de omstandigheden om directe actie en is er geen tijd voor uitgebreide reflectie. Achteraf kan dan misschien blijken dat er fouten zijn gemaakt, maar daar kunnen we van leren.

De kerntaak van de veranderkundige is, zoals gezegd, het creatief ontwerpen van methoden. Het gaat dan om *een vijftal aspecten van het methoden-arsenaal*:

1. de doelen die erin zijn geformuleerd, stemmen die overeen met die van de veranderaars;
2. de principes die aan de methoden ten grondslag liggen;
3. de theorieën waarop die methoden zijn gefundeerd;
4. hun ideologische lading, zijn we ons bewust van de onderliggende aannames;
5. de manier waarop de methoden in de feitelijke praktijk zijn gehanteerd en welke praktische resultaten dit opleverde.

Bij het uitschrijven van het ontwerp van methoden moet je vooral nadruk leggen op de doelen in plaats op de vragen of kwesties zelf.

De rol van de veranderkundige

De rol van de veranderkundige is heel centraal. Hij of zij moet er zorg voor dragen dat de betrokkenen tijd en ruimte krijgen om vertrouwelijk de door hen ervaren problemen (ook machtskwesties) aan de orde te stellen (zie ook punt 5b). Dat vraagt om een kritische en lerende houding van de veranderkundige.

Praktische handelingskennis verbonden met filosofie, methodologie en praktijk

Jaap: De publicatie van Midgley is nadrukkelijk gericht op ontwikkeling en fundering van praktische handelingskennis. Deze is onlosmakelijk verbonden met filosofie, vanuit welk perspectief men naar de wereld en het onderliggende vraagstuk kijkt, en met de methodologie met betrekking tot de wijze waarop men die handelingskennis verwerft. Doet Midgley ook een uitspraak over 'de beste manier waarop men dat kan aanpakken'? Als hij dat zou doen, zou hij zijn eigen principes en waarden niet nakomen.

Belang van ruimte voor grenskritiek

Nelly: Aandachtspunt voor elke praktijk: Als er geen ruimte is voor 'boundary critique', dan kan dwang verborgen worden door ieder die een beschrijving van de probleemsituatie op tafel legt. De grenzenstellende vraagstelling (boundary critique) draagt competentieverbetering in zich als een doorlopende (zelf-)reflectie.

Bijvoorbeeld: *Wetenschap versus fake news*. Wanneer tussen groepen een conflict optreedt zonder dat er een marge bestaat die sacred of profaan is, zal in de ogen van de ene groep de ander sacred dan wel profaan geacht worden (zie paragraaf 7.4.1.). Tot samenwerking veroordeeld en toch elkaar niet weten te vertrouwen is voor beide partijen een moeilijke, stressvolle situatie. In een machtsstrijd oefent de dominante groep druk/controlle uit op alles wat gerelateerd is aan de belangen van de andere groep. Dit vindt plaats binnen de overlap van de beide 'cirkels'. Advies aan de praktijk: Midgley stelt vast dat er hoe dan ook een behoefte is om politieke acties en het voeren van campagnes expliciet onderdeel te maken van systemische interventies. Wanneer wordt waargenomen dat debat geblokkeerd is en dwingende krachten controle uitoefenen, kunnen veranderingen bevochten worden binnen het bredere systeem. Omgaan met dwang roept de vraag op naar de passende grenzen voor analyse en engagement.

Inzicht in de aard van ons menselijk kennen

Henk: Een mooie bijvangst vind ik dat het boek van Midgley mij weer aan het denken heeft gezet over de aard van ons menselijk kennen. Midgley spreekt over een 'fragmentary whole' (pag. 260), inclusief allerlei bijkomende uitdagingen. Ik bedacht dat mede door dit boek en onze gesprekken in de Platformgroep Sociale Veranderkunde ik ons kennen steeds meer met een aantal bijvoeglijke naamwoorden ga aanduiden: beperktheid, voorlopigheid, veranderbaarheid, ontwikkelbaarheid, modelmatigheid van het kennen en barmhartigheid, perspectiviteit in het kennen. En dat deze bijvoeglijke naamwoorden tegelijk wijzen in de richting van kracht, flexibiliteit en wendbaarheid van zulk kennen. En dat maakt me blij en enthousiast om in deze groep steeds weer een bijdrage proberen te leveren.

(6b) Koppeling conditieverbetering en competentieversterking

Wordt een levensvoorwaarden en omstandigheden verbeterende aanpak hier gekoppeld aan competentieontwikkeling en leren?

Resultaatgerichtheid en zelfreflectie horen bij elkaar

Gerard: Er bestaat bij Midgley een zelfreflectieve verbinding tussen conditieverbetering en competentieontwikkeling. Die twee aspecten opereren in het handelen van mensen niet los van elkaar. De gerichtheid op een handelingsresultaat is tegelijkertijd een kennisgenererend proces in de mensen zelf. De interventionist is vooral procesadviseur. Nadruk ligt op het

mogelijk maken van een open dialoog tussen de betrokkenen. Systemische interventie is een leerproces voor degenen die als veranderaars deelnemen in het verandertraject, maar ook de veranderkundige professional is al lerende aan de slag, aldus Midgley. Zelfreflectie is een basiscompetentie van elke veranderaar.

Een kritisch pluralistisch leermodel

Het leren omtrent methodologie en methoden in het methodologisch pluralisme (zie punt 4d) bevat drie uitdagingen:

- een filosofische uitdaging. Daarin gaat het om het rechtvaardigen van een mengsel van de verschillende paradigma's (zie punt 4b en 4c), opdat men niet het risico loopt beschuldigd te worden van theoretisch strijdig eclecticisme noch van het je heil zoeken in een onhoudbaar meta-paradigma theorie;
- een culturele uitdaging om de multimethodologie tegenover de beroepscultuur van het management te kunnen verdedigen;
- een psychologische uitdaging om je als individuele veranderkundige te kunnen bewegen tussen de verschillende paradigma's.

Kern is de vraag hoe je vanuit een pluralistisch perspectief tot een nieuwe denkwijze kunt komen, zonder daarbij te denken dat er volledige overeenstemming met de mensen kan worden bereikt. Primair vraagt dit om een kritische houding: een bereidheid om te luisteren naar anderen en de dialoog met anderen aan te gaan en in afstemming op anderen te kiezen voor een bepaalde mix van methoden. Deze kun je aanleren via dialogische leerpraktijken waarin leerprocessen plaatsvinden op het niveau van een team, een organisatie of een samenlevingsverband. In die leerprocessen dient er evenwicht gevonden te worden tussen enerzijds handhaven van samenhang en anderzijds het introduceren van nieuwe ideeën op de drie genoemde uitdagingen (filosofisch, cultureel en psychologisch).

Bovendien gaat het in dit leermodel om een bewuste reflectie op en confrontatie tussen de espoused-theory en de theory-in-practice van de veranderkundigen (Argyris & Schön).

(6c) Centrale handelingspatronen

Welke combinatie van handelingspatronen staat in de publicatie centraal? Is versterking van het zelfregulerend vermogen een herkenbaar concept en hoe wordt dit uitgewerkt?

Een participatieve benadering waarmee sociale uitsluiting wordt tegengegaan

Gerard: Het toenemend belang van ethische discussies in het publieke debat voorzag een vruchtbare omgeving voor de introductie van systemische interventie. De experimentele wetenschapper is hierin immers slechts één van de actoren in de participatieve manier van interveniëren (pag. 14) in combinatie met andere actoren. Systemische interventie maakt het mogelijk om sociale uitsluiting tegen te gaan en alle klassen van mensen deel te laten nemen aan de hoofdstroom van de maatschappij: ook werkloze, jongeren, ouderen, zieken, ongeletterden, thuislozen en kinderen (pag. 15).

Centraal staat het maken van grensoordelen

In zijn procesfilosofie staat, zoals gezegd, het maken van grensoordelen, als een activiteit in de tijd, centraal. In hoofdstuk 7 werkt hij dit concept verder uit. Methodisch is dit het kernidee van zijn benadering. Het gesprek tussen alle stakeholders dient dus primair te gaan over hun grensoordelen:

- a) met betrekking tot het systeem (de specifieke context) waar men naar verwijst: wat wordt ingesloten en wat wordt buitengesloten?);
- b) met betrekking tot de 'feiten' (observaties) waar men naar verwijst (referentiefacten);
- c) met betrekking tot de waarden (normen) in de uitspraken die ze doen (referentiewaarden).

Deze drie aspecten zijn onderling verstrengd. Als we bijvoorbeeld ons grensoordeel over de context wijzigen (bijvoorbeeld breder kijken), veranderen ook de relevante observaties en de referentiewaarden die men hanteert.

Twaalf praktische richtlijnen voor legitimeren van grenzen

Hoe kan men de begrenzingen legitimeren? Midgley verwijst naar Ulrich die een lijst van 12 vragen als praktische richtlijnen hiervoor heeft gegeven. Het gaat hier om de volgende vragen:

1. Wie is of behoort de feitelijke *cliënt* te zijn van het verandertraject?
2. Wat is of behoort het *doel* van het verandertraject te zijn?
3. Wat zijn of behoren de *criteria van succes* te zijn?
4. Wie is of behoort de *beslissingsnemer* over deze criteria te zijn?
5. Welke *condities* (hulpbronnen en eisen) voor een succesvol verandertraject zijn en behoren te worden gecontroleerd door de beslissingsnemer?
6. Welke condities worden of behoren *niet* te worden gecontroleerd door de beslissingsnemer?
7. Wie is of wie behoort de *ontwerper* van het systeem te zijn?
8. Wie is de '*expert*' en wat voor soort van expertise behoort er te zijn en wat moet zijn rol zijn?
9. Wie garandeert of behoort *te garanderen* dat het systeemontwerp succesvol zal blijken te zijn?
10. Wie van de burgers die belang hebben bij het verandertraject zijn als *getuigen* in het systeem opgenomen of zouden opgenomen moeten worden?
11. Krijgen de betrokkenen de gelegenheid om zich te *emanciperen* of zouden de kansen daartoe groter moeten zijn?
12. Welke *visie op de wereld* ligt er onder het ontwerp of zou er onder moeten liggen?

Zelfregulering als centraal concept in systeemtheorieën

Zelfregulering is een begrip dat volgens Midgley in verschillende systeemtheorieën in een bepaalde betekenis voorkomt.

Bij Von Bertalanffy zijn open systemen in staat hun eigen identiteit te handhaven. Ze zijn zelforganiserend en doelgeoriënteerd. Het aandeel van de mens kan gecontroleerd zijn door het gebruik van geëigende methoden.

In de lijn van Bateson kan zelfregulatie in cybernetische zin worden begrepen als een feedbackproces, vergelijkbaar met de thermostaat, hetgeen een eenvoudige mechanische feedbackloop is. De psychologen Carver en Scheier passen deze cybernetische theorie toe op zelfregulatie van menselijk gedrag.

Maturana geeft een biologische uitleg in termen van *autopoiesis*. Dit betekent 'zelfproduceren'. Een autopoietisch systeem handhaaft zijn interne organisatie in interactie met de omgeving. Daarbij speelt ook de taal een rol. De acties van het autopoietisch systeem zijn gedetermineerd door de structuur van het systeem. Dit structurele arrangement van

componenten verandert in de loop van de tijd, maar dat gebeurt binnen de grenzen van zijn organisatie. In essentie is zelfregulering een biologisch proces waar de observant met zijn cognities IN de materiële realiteit wordt geplaatst, als een gesloten geheel. Maar een enkelvoudige, unitaire biologische theorie kan niet een pluralistisch verschijnsel verklaren (pag. 58). Doordat zijn perspectief unitair (biologisch) is, vooronderstelt Maturana een bepaalde graad van onafhankelijke observatie, een 'standaard observator'. Dat is een observator uit het wetenschappelijk domein zelf.

In de systeemtheorie van Fuenmayor kan het 'zelf' alleen maar worden begrepen in de wederkerige relatie tot de ander en het andere (object). Midgley mist in de theorie van Fuenmayor een analyse van wat de oorsprong is van de wederkerige interacties. Midgley verwijst daarbij naar de manier waarop taal functioneert (pag. 66). De fundamentele eenheid van de werkelijkheid kun je niet vatten in een wederkerige operatie tussen het zelf en de ander/het andere. We moeten daarvoor naar de grenzen van de taal. Eenheid kennen we soms, op een bepaald moment, doordat we dat voelen. Dat voelen is een private ervaring. Met het beginsel van 'wederkerigheid' kunnen we niet de fundamentele eenheid van de werkelijkheid beschrijven. Dat maakt slechts duidelijk hoe gebrekkig de beschrijving zelf is. Uiteindelijk worden subject en object hiermee niet verzoend, maar blijven ze slechts hun wederkerige vorm behouden. Het gaat dus niet alleen om het onderscheid maken tussen subject en object, maar ook om het zoeken naar een samenhang en verbinding die we echter nooit kunnen kennen. (Een soort van Sisyphus arbeid?)

In mijn ogen kan de complexe samenhang van het leven per definitie niet langs bewuste weg worden geconstrueerd. Een louter bewuste creatie is per definitie niet afgestemd op de talrijke niet-bewuste zelfregulatorische processen die zich in de complexe werkelijkheid voltrekken. Het zou slechts een bewust gecreëerde, en dus gereduceerde, samenhang zijn.

(6d) Praktische handelingskennis onderbouwd met handelingsonderzoek

Wordt de praktische handelingskennis onderbouwd met behulp van praktijkgericht handelingsonderzoek? Hoe is dit onderzoek methodologisch verantwoord?

Jaap: De handelingskennis wordt onderbouwd vanuit bestaande literatuur en onderzoek en met een aantal praktijkvoorbeelden.

Gerard: Midgley verwijst met name in deel III van zijn boek naar de ervaringen die hij in zijn praktijken zelf heeft opgedaan. Maar in hoeverre was hier sprake van methodologisch opgezet onderzoek, respectievelijk zelfonderzoek?

7. Relevantie van de publicatie voor de sociale verandkunde

Dhian: Ik vind de publicatie erg zinvol, vooral omdat hij de methodologie positioneert als onlosmakelijke schakel tussen theorie en praktijk. In die zin is het wel gefundeerd.

Jaap: De benadering en uitwerking van Midgley sluit in mijn ogen heel goed bij de ambities en doelstelling van ons platform. De verbondenheid van de drie onderscheidende delen uit zijn boek zie ik als een houvast voor de kern van sociale verandkunde.

Nelly: Door begrenzing als 'vraagstelling' te accentueren, beschrijft en verankert hij impliciet ruimte voor doorontwikkeling. De doelstelling is niet zozeer leidend, maar het doorlopende (reflectie)proces. Dat is belangrijk bij het interveniëren als het gaat om complexe vraagstukken. Het legt op die manier impliciete dwang bloot en voorkomt dat mensen zich uiteindelijk 'gepiepeld' voelen en de ander/de macht gaan wantrouwen. Dat vind ik sterk aan zijn werk.

Gerard: In mijn ogen is dit boek van Midgley op alle punten uitermate relevant voor de ontwikkeling van de sociale verandkunde. Verbreding is mogelijk en wenselijk om het hele veld van sociaal verandkundige theorieën en praktijken in kaart te brengen.

Ik heb mij afgevraagd in hoeverre mijn boek 'Veranderen in meervoud' strookt met de procesfilosofische benadering van Midgley. Ik zie zeer veel overeenkomsten, maar ben benieuwd naar hoe andere mensen in de platformgroep hier tegenaan kijken en waar zij mogelijke verschillen waarnemen.

Wilfred: Wat mij intussen toch wel bezighoudt zijn twee vragen.

1. De vraag die Gerard stelt over de verhouding tussen 'Veranderen in meervoud' en 'Systemic Intervention'.

2. De verhouding tussen 'The systems view of life' en 'Systemic Intervention'.

Wat betreft de verhouding tussen Capra en Midgley vraag ik mij al een tijdje af hoe ik de kennistheoretische en wetenschapsfilosofische status van 'The systems view' moet inschatten. Capra & Luisi zijn daarover toch minder expliciet dan ik soms zou wensen.

Dat wordt des te meer van belang, omdat ik graag meer zou willen kunnen zeggen over de implicaties van C&L voor onderzoek en voor (theorie over) handelen (en de verhouding tussen beide). Ik heb sterk het gevoel dat Midgley hier de nodige aanknopingspunten biedt. Of misschien moet ik zeggen dat de filosofische, theoretische en methodologische stellingnamen van Midgley mij enorm aanspreken (ik vind het verhaal van Midgley erg overtuigend) en dat ik denk dat het werk van Capra&Luisi van een confrontatie met Midgley behoorlijk zou kunnen opknappen. Ik denk dat deze confrontatie niet alleen aanvullend, maar zeker ook corrigerend zal zijn ten aanzien van 'The systems view' zou kunnen zijn. (Ik denk bijvoorbeeld aan de weinig overtuigende manier waarop C&L het belangrijke aspect 'meaning' hun boek inrommelen.

Jaap: Er is door een aantal mensen vooraf input aangeleverd. Het viel me op dat het boek, toen Nelly en ik dat rond 2007/2008 in de eerste masterclass bij Gerard 'moesten lezen', ik het geweldig vond, maar best wel ingewikkeld. Gerard heeft een wat populairdere samenvatting van geschreven, die erg helpend is om de gedachte van Midgley te kunnen doorgronden.

Wilfred: Ja, ik herken wel wat jij zegt, Gerard, dat jouw analyse heel precies en neutraal is. Jouw tekst en je analyse vullen elkaar aan. Dat was voor mij heel behulpzaam, om een beeld te krijgen. Ik ben voor nu niet verder gekomen dan het doorbladeren en stukjes lezen. Ik vind het een geweldig boek. Ik had me meer bezig willen houden met de vraag die Gerard stelt over de verhouding tussen *Veranderen in meervoud* en het boek van Midgley. Intuïtief zeg ik dat het zeker niet strijdig is en het inderdaad goed spoort. Ik heb wel het gevoel dat Midgley op kennistheoretisch gebied wat dieper graaft. Zijn benadering geeft ook nog wel wat meer vrijheidsgraden, denk ik. Verder kom ik niet. Ik denk dat het heel goed aanvullend kan zijn.

Ik heb datzelfde gevoel nog meer bij Capra, want die scheren toch meer langs die kennistheoretische, wetenschappelijk theoretische vragen. Het werk van Capra zou sterker worden als hij de confrontatie aan zou gaan. Met name ben ik geïntrigeerd door die 'tetrahedron' die in het boek van Capra staan, waarbij ze zeggen: Proces, vorm en materie dat zijn drie grondcategorieën en dan knallen ze de 'meaning' erin, dat vind ik wat zwak. Ik wil me er nog in gaan verdiepen, maar denk dat het werk van Midgley je verder brengt op zaken waar je bij Capra een beetje op blijft haken. Wanneer je boeken van Midgley, Capra en Donkers aan elkaar kan praten, dan ben je wel een eind op weg over de theorie van veranderkunde.

In het seminar dat er komt over Capra, willen we kijken wat de impact van Capra en Luisi kan zijn voor onderzoek, daar waar het gaat om duurzaamheidsvraagstukken. Dat roept ook de vraag op wat het betekent voor onderzoek. Ik denk dat de noties van theoretisch pluralisme en methodisch pluralisme, ook op het gebied van onderzoek, goed matcht met Capra. Eigenlijk vind ik Midgley nog wel fundamenteeler, maar daar zou ik Capra dan wel weer "in willen laden". Dat zit vooral in de procesfilosofie. Dat vind ik heel intrigerend. Die bijna radicale procesfilosofie. Ik gebruikte dat woord niet, maar heb altijd het gevoel gehad dat dat sluimerde onder de andragologie, dat daar de switch zit.

Nelly: Dat zal wel eens zo kunnen zijn.

Jaap: Het is grappig om te zien dat een van de dingen die Midgley agendeert, dat jij dat als een hefboom ziet. Dat zegt ook iets over hoe jij het boek ziet in dat veel bredere vraagstuk van de potentie van de sociale veranderkunde. Iemand vanuit een ander perspectief, een ander wereldbeeld, zal een andere hefboom in dat Midgley-verhaal zien. Dat vind ik mooi aan de opbouw van Midgley, met drie hoofdthema's, dat hij ook de tijdsbeelden meeneemt over hoe er binnen die drie hoofdthema's gedachtes zich ontwikkelen. In de context van de tijdsgeest waarin bepaalde stromingen en gedachten dominant in de wetenschap of retoriek waren.

Wilfred: Persoonlijk vind ik ook leuk dat ik in de loop van de jaren waarin ik weinig tijd had om echt de diepte in te gaan, ik toch getriggerd ben door een aantal boeken, waarvan Het keerpunt van Capra er een is. Dat boek paste in allerlei dingen die ik in het werk ben tegengekomen. Daar hoorde ook bij Theodoor Roszak. Midgley verwijst er weer naar. Dat hoort ook bij de bijeenkomst in april: vragen als: waar zit ik nou, waar komt dat vandaan? Cultureel gezien komt dat ook uit de jaren 60-70. Ik vind het een fascinerend proces dat heel veel ideeën uit die tijd nu pas handen en voeten beginnen te krijgen. Bijna in een verholde vorm, maar het is wel zo.

Jaap: En dan het proces van afscheid nemen van al die andere ideeën, ideologieën en theorieën die je helemaal geweldig vond, maar waarvan je later denkt, nou...en er iets anders in tegenkomt. Knap hoe Midgley je daarin meeneemt en in de uitwerking van zijn eigen benadering dat onderliggende proces van andere denkers op die thema's daarin meeneemt. Dat vind ik heel sterk aan hoe Midgley de tekst opbouwt.

Nelly: Hij geeft dat pluralisme daarmee in wezen ook vorm. Bij hem is sprake van 'practice what you preach'.

Jaap: Ik vind dit een van de lastige dingen, überhaupt hoe Midgley de drie delen opbouwt. Al lezend kun je soms denken: Oh, dit vindt hij dus. Maar dat is niet wat hij vindt, het is iets dat hij beschrijft van wat ook een benadering is binnen een stuk methodologie, of filosofie, of praktijk. Als je dat leest, dan leest het soms alsof Midgley dat zelf vindt, maar dan is het onderdeel van zijn verkenning en de data die hij om zich heen verzameld en daarmee tot zijn

eigen uitwerking van al die verschillende manieren van kijken komt. Daarmee is het soms lastig om Midgley te volgen, omdat het pas veel later komt wat de betekenis is van wat hij beschreven heeft in zijn eigen benadering.

Henk: Interessant en herkenbaar ook.

Jaap: Dan ben ik soms het spoor kwijt, dan denk ik te begrijpen wat hij bedoelt, maar dan staat er drie pagina's verder iets heel anders. Hij werkt het uit en wat er dan uitkomt aan perspectief, zodat het weer terugkomt naar het systemisch handelen, het systemisch denken.

Trage processen

Jaap: Midgley heeft voor mij weer bevestigd dat je in een paar minuten het verhaal klaar hoeft te hebben, of mensen mee te moet hebben, omdat het trage processen zijn.

Henk: Daar ben ik het ook wel mee eens, dat vond de praktische bruikbaarheid van dit boek. Dat maakt het ook overzichtelijk. Dat blijft de vraag oproepen: Als dat zo is, waar eindigt het dan?

Omdenken vraagt om vragenderwijs lesgeven

Henk: IK heb geen nieuwe dingen meer toe te voegen. Ik had er in eerste instantie nog een plaatje van een assenstelsel bij willen maken. Maar een assenstelsel heeft in zich dat er weer een soort vastigheid lijkt te gaan ontstaan. Daarom wil ik het eigenlijk 'bakens' blijven noemen. Bakens ergens in de ruimte dat, al verheldert het niet omdat het lijkt alsof er een soort kosmologische metafysica aan het doen ben, dat was niet mijn bedoeling. Het zijn steeds bakenpunten die tot reflectie uitnodigen. Ten opzichte van al die bakens stel je steeds weer nieuwe vragen als: Waar ben ik? Als we in een verandering zitten hoe verhoudt zich dat dan ten opzichte van al die bakens?

Nelly: Dat is wel mooi gezegd.

Henk: Dat is echt waarom ik het zo genoemd heb, om te voorkomen dat er nieuwe staticiteit zou ontstaan, terwijl het juist gaat om dynamiek en steeds opnieuw oriënteren binnen de beweging die je hebt. Ik merk dat het lastig is wanneer ik hier met studenten over spreek (in de master interprofessioneel werken), dat ze het wel kunnen volgen, maar het ook buitengewoon ingewikkeld vinden, want het betekent dat je in termen van dynamiek moet spreken. Dat is een heel andere manier van kijken en denken, ook naar jezelf en wat er gebeurt om je heen, dan dat je in categorieën kan denken en min of meer causaal verhouden.

Nelly: Het biedt minder houvast.

Henk: Hoe krijg je zoiets in een gesprek, dat ze leren daarmee weten te spelen, Dat vind ik een vraagstuk en daar heb ik geen antwoord op.

Wilfred: Dit soort benaderingen zijn in discussie ook niet in een minuut uit te leggen. Dan moet je eigenlijk zeggen, laat het me eerst een half uur proberen uit te leggen, dat past bijna nooit. Het is een omdenken dat niet met een losse opmerking in discussies werkt.

Henk: Ik ervaar mijn eigen beperking daarin. In het verleden heb ik gehoord hoe Gerard dat met studenten doet en ik heb een aantal agogen als docent zien werken, die zo'n proces al sprekend met studenten volgen. Ik merk dat ik dat veel minder makkelijk kan. Ik werk veel meer vanuit een concept, vanuit een model. Dan ontwikkel is dat model en ik speel er wat mee. Dat betekent ook dat je in het proces moet gaan werken met de student om dat ook samen te ontwikkelen. Dat is niet mijn sterke kant.

Nelly: Het is ook vaak vragenderwijs lesgeven, dat is wat ik Gerard heb zien doen. Waarbij hij weet van waaruit hij die vragen stelt.

Henk: Dat is een capaciteit, dat is iets dat je moet hebben, moet leren.